

naše společnost

our society

09/ **Public Support for Policies: Public Opinion and Policy Making**
EVA KYSELÁ

29/ **Spojení vírou? Význam náboženství pro výběr partnera v Česku a na Slovensku**
ANTONÍN PALEČEK

53/ **Meziskupinové kontakty a postoje k Romům v ČR – analýza s využitím smíšených metod výzkumu**
MICHAELA ŠMÍDOVÁ

Sociologický ústav
Akademie věd ČR

Centrum
pro výzkum
veřejného
mínění

ČSDA

Časopis Naše společnost je odborným periodikem Centra pro výzkum veřejného mínění vydávaným od roku 2003 Sociologickým ústavem AV ČR, v.v.i., od roku 2017 ve spolupráci s Českým sociálněvědním datovým archívem. Počínaje rokem 2007 je časopis recenzovaný.

R E D A K C E

Martin Ďurďovič, šéfredaktor, Martin Vávra, redaktor

R E D A K Č N Í R A D A

Ilona Bažantová (PrF UK, Praha), Adéla Gjuričová (ÚSD AV ČR, Praha), František Kalvas (FF ZČU, Plzeň), Jindřich Krejčí (SOÚ AV ČR a FSV UK, Praha), Jiří Šubrt (FF UK, Praha), Tomáš Trampota (FSV UK, Praha), Jiří Vinopal (SOÚ AV ČR a FF UK, Praha), Milan Zeman (SÚ SAV, Bratislava), Lukáš Novotný (FF UJEP)

Z A M Ě Ř E N Í Č A S O P I S U

Stati vycházejí primárně z výzkumů veřejného mínění a jeho výsledků, a to s důrazem na širší mezioborové souvislosti a aktuálnost témat. Příspěvky čerpají z dat kontinuálních šetření CVVM i jiných výzkumů. Časopis přijímá rovněž náměty, které se opírají o paradigmaty nabízená sociologií, demografií, politologií, ekonomikou, mediálními studii, soudobými dějinami a jinými příbuznými disciplínami, včetně metodologie sociálního výzkumu. Vydávání rubrik Metodologie sociálního výzkumu a Data a datové zdroje je podpořeno z projektu MŠMT Český sociálněvědní datový archiv (kód LM2015060).

Časopis vychází dvakrát ročně v nákladu 400 výtisků.

Naše společnost online: <http://www.cvvm.soc.cas.cz>

K O R E S P O N D E N C I Z A S Í L E J T E N A A D R E S U :

CVVM, SOÚ AV ČR, v.v.i., Jiřská 1, 110 00 Praha 1 nebo na e-mail redakce.ns@soc.cas.cz

U K Á Z K A C I T O V Á N Í Č L Á N K Ů Z T O H O T O Č Í S L A :

Příjmení, Jméno. 2018. „Název článku.“ *Naše společnost* 16 (2):
pp-pp, <http://dx.doi.org/10.13060/1214438X.2018.2.16.xxx>.

Praha 2018

ISSN 1214-438X (Print), ISSN 2336-1646 (Online)

naše společnost
our society

editorial

Vážené čtenářky, vážení čtenáři,

časopis *Naše společnost* se Vám podruhé dostává do rukou v novém vzhledu. A prozrazuje na sebe, že hodlá zůstat časopisem vícera barev. Oproti minulému číslu, kde byla vyvedena fialově, tentokrát obálka odhaluje další barvu.

Po obsahové stránce zůstáváme u tří odborných statí, jak se stalo zvykem během poslední doby. První z těchto statí pochází z klávesnice Evy Kyselé a jejím tématem je skutečnost, že výsledky výzkumů veřejného mínění bývají využívány politiky a úředníky jako vodítko pro politická rozhodnutí. Autorka se zamýšlí nad složitostí takových otázek, jako je zvýznamňování veřejně diskutovaných témat, hodnocení informovanosti občanů na základě odpovědí v dotaznících či posuzování většinové podpory nějakého politického rozhodnutí u veřejnosti. V návaznosti na to upozorňuje na zjednodušující interpretace výzkumů veřejného mínění a uvažuje o tom, jak by se jim dalo předcházet.

Druhá odborná stať od Antonína Palečka se zabývá významem náboženství při výběru partnera. Autor si klade otázku, zda věřící jedinci spíše upřednostňují věřící protějšky, anebo nikoli, a uvažuje o ní na širším pozadí náboženské homogamie / heterogamie. Opírá se přitom o srovnání kvantitativních dat z výrazně sekularizovaného Česka a ze Slovenska, pro které je naopak příznačný vyšší stupeň religiozity. Data mu umožňují určitým způsobem analyzovat jak subjektivní význam náboženství neboli jeho důležitost při hledání partnera, tak objektivní či ex post význam, který je dán faktickým podílem nábožensky homogamních či heterogamních párů. Text dospívá k pozoruhodným a jistě diskuzi zasluhujícím závěrům. Třeba ke zjištění, že pokud jde o subjektivní význam při výběru partnera, je sdílenému náboženskému přesvědčení v obou zemích přisuzována přibližně stejná míra důležitosti.

Třetí odborná stať spadá do rubriky zaměřené na metodologii sociálního výzkumu. Michaela Šmídová v ní předkládá analýzu postojů většinové populace ČR k Romům. Prověřuje na tomto konkrétním tématu tzv. kontaktní teorii, která tvrdí, že častější kontakt s příslušníky sociálních menšin napomáhá odbourávání předsudečných postojů. Nebudu o jejich zjištěních prozrazovat víc, abych Vás jako čtenáře nepřipravil o pointu článku. Za zmínku ale stojí, že autorka svůj výzkum prezentuje také jako příklad užití smíšeného designu, ve kterém kvalitativní fáze vyplňuje mezery odhalené v datech při fázi kvantitativní.

Doufám, že pro Vás četba tohoto čísla bude podnětná. Děkuji všem, kdo se podíleli na jeho přípravě!

Martin Ďurďovič,
šéfredaktor

obsah

ODBORNÉ STATI

09' **Public Support for Policies: Public Opinion and Policy Making**
EVA KYSELÁ

29' **Spojení vírou? Význam náboženství pro výběr partnera v Česku a na Slovensku**
ANTONÍN PALEČEK

ODBORNÉ STATI K METODOLOGII SOCIÁLNÍHO VÝZKUMU

53' **Meziskupinové kontakty a postoje k Romům v ČR – analýza s využitím smíšených metod výzkumu**
MICHAELA ŠMÍDOVÁ

DATA A DATOVÉ ZDROJE

73' **Stanford Network Analysis Project – zdroj dat a nástrojů pro analýzu sociálních sítí**
ALEŠ VOMÁČKA

77' **Mediální archiv Newton a jeho využití v sociologii**
BARBORA JANAUEROVÁ

Public Support for Policies: Public Opinion and Policy Making

Eva Kyselá, Katedra sociologie, Filozofická fakulta, Univerzita Karlova

ABSTRACT

Increasing policy feasibility is a frequent argument for policy relevance of research on public attitudes to policies. Therefore, this text discusses the interlinkage of public opinion and the policy-making process. The text focuses on the role of public opinion surveys as a source of information about public attitudes towards policies and policy instruments. Following a discussion of conditions of policy responsiveness related to poll measures of public support, public support is argued to emerge from public opinion as a communication process or a process of social organization, rather than to reflect a collective state of mind. As such, public support constitutes one of many possible results of the public opinion communication process – a result which is temporary and thenceforth subject to the ongoing process. It is not reducible to survey responses as expressions of individual attitudes toward policies, which present an oversimplified and partial picture of reality. Surveys, however, constitute an important source of information for researchers and policy makers. Therefore, we need to use and interpret them accordingly. Some recommendations are proposed to improve the current practice.

KEYWORDS:

public opinion
policy attitudes
public support
policy responsiveness
policy representation

DOI LINK:

<http://doi.org/10.13060/1214438X.2018.2.16.451>

Introduction

Regarding public opinion as an important factor of policy feasibility, policy makers and researchers have been increasingly interested in public attitudes to policies. While many authors argue that public attitudes toward policies and policy proposals are of great importance to the process of policy making, only few have spent some time explaining why and in what way this is the case [e.g., Bernauer, Gampfer 2015]. In general, public opinion research in political science lacks wider theoretical and conceptual debate [Burstein 2006; Druckman 2014]. Public policy theories rarely consider public opinion explicitly [Beyer, Hänni 2018] and political sociology omits public opinion almost entirely from its considerations [Manza, Brooks 2012]. At the same time, however, research of public policy support or acceptability of policies is proliferating, as well as studies into policy responsiveness to and congruence with public opinion. Despite the growing body of research, our knowledge about interaction between public opinion and policy making, and the actual importance of policy support studies, is still limited [Wlezien 2016]. Such knowledge, however, can improve research practice and inform measurement of policy attitudes by pointing out the limits of the measures used and the opportunities for advancement of new methods or approaches, and by reflecting their uses and roles in the policy-making process. The scope of the research on public attitudes toward policies is currently quite narrow [see, for example, in the field of climate change] and can be significantly broadened and enhanced by a critical discussion of the interaction between public opinion, its measurement, and its effects and uses in policy making.

Given its embeddedness in complex social systems, public opinion is a concept hard to define. A debate on the status of surveys and polls as representations of public opinion, or its parts at least, is still going on, while surveys are undoubtedly firmly incorporated into the social institutions of modern societies. As such, public opinion is often reified or objectified as survey results, losing its complex nature in this simplified portrayal of popular will. Similarly, public support is most often a matter of shares of the public which positively evaluate a policy in a survey (marginals), usually imbedded in ideas of acceptability, acceptance, support, or opposition [Kyselá 2018], thus ignoring other possible responses, as well as different dimensions and context of the policy itself. Measures generally rely on statements about how acceptable respondents find a policy or how supportive of the policy they are.

Public support, however, emerges from public opinion as a communication process [Crespi 2013] or a process of social organization [Price, Roberts 1987], rather than reflecting a collective state of mind. As such, it involves a specific social organization of actors, both collective and individual, and constitutes one of many possible results of the public opinion communication process – a result which is temporary and thenceforth subject to the ongoing process. It is not reducible to survey responses as expressions of individual attitudes toward policies [Eagly, Chaiken 1993].

Distinguishing between public support as a specific social organization in which approval of policies or policy instruments prevails and creates a pressure or demand for such a policy, on

one hand, and survey results (currently dubbed public support), on the other hand, is of crucial importance for interpreting results and asking research questions. Claims about general public support for policies based on survey results are oversimplified and hence possibly misleading or just of inadequate information value. At the same time, surveys are an important, hard-to-replace tool. A reconceptualization of public attitudes and responses toward policies is therefore needed in order to improve the current practice and increase the value and possible impact of studies on policy attitudes.

The text is organized as follows: issues with using a simplified concept of public support as survey results are pointed out in a discussion of conditions of policy responsiveness. The focus is on the interlinkage between policy making and perceived or mediated “public opinion”, i.e. polls and surveys as mediated representations of public attitudes and responses to policies. Proposing some conclusions on the nature of the relationship between public opinion and policy making, arguments to remedy the relevance of surveys on policy attitudes are made based on a more complex take on public opinion as a process of communication and social organization interacting reciprocally with the process of policy making. A distinction between public support as a possible and temporary result of the public opinion process and policy responses as measured in surveys is argued and implications for measurement practice are discussed.

Responsiveness to public opinion and policy support

The importance of attitudes of the public toward policies in the policy-making process is commonly stated in empirical studies [e.g., Gaunt, Rye, Allen 2007; Kallbekken, Sælen 2011; Kraft 2011]. Decision makers would apparently not risk passing laws not supported by citizens or accepted by consumers in the marketplace [Druckman 2013]. The assumptions that public opinion matters in policy making and that surveys and polls, as its representations, are considered by policy makers in their decision making are generally derived from the focus of representative democracies on elections – a key characteristic of modern democracies is their governments’ responsiveness to “preferences” of citizens [Dahl 1971: 1]¹. As representatives are elected by the public, they have an inherent motivation to pay attention to the public’s wishes and evaluations of governmental actions [Erikson 2007]. Brooks and Manza [2006: 500] argue that the “assumption is that the structure of democratic political institutions gives government officials incentives to incorporate information (or make heuristic attributions) concerning the preferences of the electorate”. Among others, this assumption is probably the reason why most researchers do not argue for the importance of policy attitudes and their measurement.

Such assumptions are usually founded in a specific model of the policy-making process [Price, Neijens 1997; Althaus 2006] in which the public acts in different stages and diverse roles. According to a general model, the policy-making process has five broad stages which occur

¹ Bartels [2003] argues that citizens do not have preferences, but attitudes, since the key axioms of preferences are rebutted by an abundance of empirical research.

more-or-less in this order: (1) elicitation of basic values and problem identification, (2) development of options and possible solutions, i.e., policies, (3) estimation of their consequences, (4) evaluation of selected alternatives, and (5) the final decision [Price, Neijens 1997]. All actors enter this process in every phase and theories differ as to who has the largest influence when. Public opinion can be used or influential basically in all stages by “identifying issues requiring political action”, “applying or resisting political pressure”, “holding politicians accountable to the public’s preferences”, and “formulating policy” [Althaus 2003: 257].

A majority of public opinion researchers assume public opinion to enter the process at the semi-final stage of evaluation of alternatives [see also Price, Neijens 1997; Althaus 2003], although other authors have pointed out the influence of public opinion in the first stage of the policy-making process. Easton [1965; see Roberts 2011 for a short summary] states that policy making is responsive to three types of inputs: demands (problems are identified by groups which than pressure policy makers to address them), resources (financial, human, information, and other), and supports: democracy is viable only as long as the governed support it at least passively (obey laws, pay taxes, accept election results etc.). Public opinion can influence policies in terms of both demands and support. Its forms and effects are, however, likely different in these two roles.

The empirical evidence in support of these assumptions and models seems to be quite broad, but not yet fairly conclusive [Page 1994; Burstein 2003, 2010; Olmastroni 2010; Shapiro 2011; Wlezien 2016; Beyer, Hänni 2018]. A highly-cited early work by Page and Shapiro [1983] can be regarded as a tipping point in the ascent of policy and democratic responsiveness studies in a variety of fields, including the broad area of welfare policies [e.g., Mehrtens 2004; Christian 2008; Manza, Brooks 2012] or governmental action in general, different policy domains in particular [Stimson, MacKuen, Erikson 1994; Soroka, Wlezien 2010b; Hakhverdian 2012; Vandeweerd, Kerremans, Cohn 2016], as well as (scarcely so far) in environmental policy [Johnson 2005; Agnone 2007; Weaver 2008].

Despite the wealth of literature, Burstein’s [2003] summary of existing research concluded that the field had developed in volume, but not in theoretical background: “it may be argued that the range of predictions about impact [of public opinion] based on democratic theory has widened in the past 20 years, not narrowed, and that researchers are not closer to consensus now than they were then” [Burstein 2003: 30]. Although another fifteen years have passed since Burstein’s evaluation, not much has changed [Wlezien 2016; Beyer, Hänni 2018]. Apparently, public opinion has some impact sometimes [Manza, Cook 2002; Burstein 2010], which is not by itself a very convincing conclusion. Burstein [2003], on one hand, concludes that represented public opinion has a significant impact on policy in three-quarters of the studies he reviewed. On the other hand, Gilens and Page [2014] make a compelling empirical case for dismissing the majoritarian theory of democracy in the US in favour of economic-elite domination and biased pluralism. Krosnick and MacInnis [2013] support this conclusion with results of public opinion polls consistently showing positive evaluations of governmental action on climate change. Yet this general public consensus remains largely ignored by the U.S. administration [also Brewer 2004].

In consequence, policy responsiveness or congruence seems to occur depending on situation, forms of social organization, and conditions. Vanderweerd and colleagues [2016], for example, argue that policy representation can only occur if:

- the issue is salient and important enough,
- the public sufficiently understands the issue and has stable attitudes about it,
- there is a clear majority preference for action or one option in the overall opinion.

The following paper discusses these points with respect to the concept of public policy support as public opinion expressed about proposed policies and policy instruments. In these conditions, it becomes quite clear that such measurement of public support is inadequate, given the potential for policy responsiveness, and can be easily misunderstood, objectified or reified.

Issue saliency and policy

First of all, the issue to be handled by a policy needs to be presented for or perceived by the people as salient and important enough to even care or pay sufficient attention to form an opinion, to have an attitude, and eventually to exert some pressure on policy makers. Citizens are more likely to give reasoned opinions on more salient issues and issues they are more interested in [Ciuk, Yost 2016]. According to empirical evidence, saliency plays a significant role in policy responsiveness to public opinion [Burstein 2003], since citizens may leave the decision on non-salient issues to other actors. This, however, does not necessarily mean that the public loses against interest groups [Burstein 2006]. Moreover, public opinion has been shown to have effect both independently on other actors (or on collective behaviour) and through them [Burstein, Linton 2002; Weaver 2008; Vandeweerdt, Kerremans, Cohn 2016]. There is also some evidence for an amplification mechanism between public opinion and protest behaviour of environmental movements which increased issue saliency [Agnone 2007].

Saliency, therefore, needs to be understood simultaneously as an outcome and an input of the public opinion process. It is not an inherent quality of the debated issue. Rather, it is constructed within social processes and communication. As a variable, it tends to be treated as a given characteristic that influences opinion, while in fact it is a part of that opinion continually negotiated in interaction with other aspects of public opinion and public debate. In consequence, we know little about the ways issues or policies become salient.

Most of the research on policy responsiveness has been done on highly salient issues [Page 2002]. Assessing surveyed public support for policies related to issues of low salience is problematic for several reasons. First, citizens are likely to construct attitudes *ad hoc* or based on cues, policy characteristics, and other variables, which are usually not monitored in the survey [Rugeley, Gerlach 2012; Bernauer, Gampfer 2015]. Second, as support can involve more active engagement, other responses would be more suitable in cases the issue is not salient – the policy can be, for example, tolerated, or the respondent does not even care what policy would be implemented (if any). Third, saliency may change and with it, respondents not interested in the

policy may quickly become more engaged and change their passive attitude. With high-salience issues, demands can emerge in public opinion, i.e., active pressuring on policy makers to take (a specific) action. Measuring support, acceptance or acceptability, however, adheres to the role of public opinion as support, rather than demand. Demands and pressures posed by the public may therefore remain only hinted on or be misinterpreted in surveys.

Furthermore, not all citizens have to hold opinions on all issues. Interest in policy issues is probably differentiated across the public – while some groups will not be interested at all, others will form an *issue public* concerned about the particular issue and even exerting pressure on policy makers [Nisbet 2011]. Sartori [1993] argues that having a partially uninterested public is a good thing – with formulation of opinions, citizens are inclined to extremes. Without a group of indifferent voters in the middle, extreme political parties would regularly win more support and pose a threat to democracy. Therefore, it may be enough to have some non-trivial number of respondents holding and expressing opinions [Soroka, Wlezién 2010b].

The fact that saliency arises in the communication process, with media, the public, and policy makers reinforcing or weakening it by continuing or muting the public debate, has important implications for the public attention, the amount of information about the issue or policy in the public sphere, and hence also for the knowledge of the public.

Informed public

A problem debated with regard to asking people about their attitudes toward policies is whether they understand the proposed policy. To be responsive, to voice meaningful opinions, and to hold the government accountable for its actions, citizens need to be attentive of those actions and decisions, and knowledgeable about their context and consequences, at least for themselves. Hence, the usual argument is that the more information the public has, the better for democracy. Ill-informed citizens, on the other hand, cause concerns about whether the public is competent enough to contribute in any meaningful way (other than by voting) to policy decision making and whether it can have any (sound) opinions at all.²

Citizens are likely not well informed about all of the policy issues concerning them and policy options suitable for handling those issues. People are willing to give opinions on policies they neither know nor understand as well as on non-existent or highly obscure issues [Moy 2008]. Public opinion on policies has been accused of being fickle and dependent on measurement and

² The centrality of knowledge and information in this debate originates in the rationalism of the Enlightenment period – not being knowledgeable equals not being free [Ramonet 2003]. Consequently, the increase in communication and the coming of the information era have been regarded mostly as positive in this respect. There is, however, also a reverse side to this – the unprecedented growth of information not only provided to people, but literally loaded onto people in a constant information overload, has also been identified as a threat to democracy [Sartori 1993]. Sartori [1993] even suggests that political apathy of citizens is not a consequence of too little information or education, but rather of too much of it. The endless information flow numbs people, making their attention highly selective.

framing; some argue that the seemingly contradictory attitudes are indicative of misinformation or lack of information [Converse 2006].

Different remedies to the problem of citizens providing answers to survey questions they do not know much about have been proposed in the literature, including attempts to provide respondents (and citizens) with more information, arguing that citizens are able to reach meaningful opinions with the use of shortcuts and heuristics [e.g., Rugeley, Gerlach 2012], using the “Don’t know” or “No opinion” response options [Althaus 2003], attention checks [Huang et al. 2012; Meade, Craig 2012], question filters, measures of opinion intensity etc. [Price, Neijens 1997 for a short overview; see Althaus 2003], and aggregation of attitudes [Erikson 2007; Page, Shapiro 2010]. No such methodological remedy, however, refutes the main points of criticism with respect to the inability of ill-informed citizens to provide meaningful and stable opinions or hold the government accountable.

Yet the public can also be accepted as it is – ill-informed for the greater part. One can regard this state the way, Althaus [2006: 91] suggests, it was regarded for most history – as a “given”, rather than a “crisis”. “Classical” democratic theory formulates no universal expectation of citizens to be informed on every issue (or even most issues) discussed in the public domain [Althaus 2006]. As a matter of fact, policy making is the only domain where citizens are expected to be experts or at least to be universally knowledgeable [Soroka, Wlezien 2010b]. In any other field outside their own job, they are discouraged from making their own conclusions [Ramonet 2003]. Moreover, Staerklé [2009: 1096] argues that “most citizens are actually aware of political alternatives, but not necessarily in their expert formulations. They know the kind of society they are attracted to and the models of society they oppose, in terms of its level of cultural diversity, individual freedom or social equality, for example. [...] Accordingly, policy attitudes refer to individual evaluations concerning the desirability and legitimacy of different models of society.”

The inconsistency of attitudes may, therefore, not be a consequence of being ill-informed, but also of the ambivalence and inconsistencies inherently present in political culture and of competing values or models of social organisation [Staerklé 2009; see also Hochschild 1981]. In order to be fair to citizens when assessing their knowledge and understanding of issues and policies, researchers should be aware that implicitly, they often ask whether the respondents understand the policy in *the way experts do*. In consequence, one should rather ask *how* the respondents understand it, thus acknowledging the plurality of rationalities people may apply, especially on policy issues surrounded by uncertainty and ambiguity, such as climate change and other systemic risks [Rosa, McCright, Renn 2013]. Different rationalities are likely distributed between the public and the issue public, as discussed above, and may lead to different strategies, preferred policy solutions, and responses to proposed policies. Once again, therefore, policy support surveys seem inadequate for and oversimplifying of not only the overall public process of communication, but individual attitudes as well.

A clear majority preference

Having only a part of the population sufficiently informed and opinionated, it is clear that looking for a clear majority preference in society is difficult. There is no clear cutoff level of overall popular acceptability or support, i.e., a share of citizens in favour or opposition of a policy that is high enough to safely conclude that a policy is acceptable or supported and should be implemented. In short, there is no “popularity threshold” [Pawson, Wong 2013: 446]. In consequence, Vanderweerd and colleagues [2016] condition of policy responsiveness is hardly attainable. This is especially true with respect to general measures of support or acceptability, or measures using hypothetical policies, since they might not translate into support for specific policies that easily [Krosnick, MacInnis 2013; so called ‘principle-implementation gap’; see Dixon, Durrheim, Thomae 2017].

Furthermore, given the context dependency of policy responses, there is no single universal type of public response that could be safely interpreted as universal support. In consequence, the informational value of results describing shares of population that declared support for or acceptance of a policy is limited, especially in the policy-making process. Rather, researchers can explore readiness to respond in different ways, e.g., by attitude construction, affect, or behaviours, to policy proposals in order to inform the process of policy formulation and implementation and to propose when and under what conditions a policy is more likely to be positively evaluated [Pawson, Wong 2013]. That way, researchers and policy makers would be better equipped to assess the contingency and conditions of positive evaluation of policies.

Public support and the public opinion process

Following the discussion of the three main conditions of policy responsiveness, it becomes clear that the concept of public support, as it is currently used and measured, is oversimplified and hinders the measurement of actual public attitudes and policy responsiveness to those attitudes. There are three key points based on the conditions of policy responsiveness to surveys measuring policy attitudes:

- issue and policy saliency are evolving in public debate and influence a diversity of public responses to policies as well as policy responsiveness to public attitudes. Different public responses may be expected consequent on different levels of saliency and attention paid by the population;
- the public may not be knowledgeable of policy issues and solutions, but it has general ideas about a wanted kind of society, which may not adhere to expert formulations used in policy making. Thus, people’s understanding of policies may differ, invoking different responses or attitudes;
- there is no popularity threshold or criterion for determining, based on survey results, when a policy is generally supported or accepted by the public.

In consequence, public support as measured in surveys and polls is an oversimplification, reflecting reality only partially, which makes it harder for policy makers to respond to public opinion.

Public support, like public opinion, is often reified through surveys, and their results and treated as an object, a relatively stable characteristic of the population (a distribution of opinions), or even a single public decision. Nevertheless, “[p]ublic opinion is neither a group, institution, or structural aspect of a society *nor the discrete states of mind of a set of individuals*. Rather, it refers to continuous interactions and outcomes” [Crespi 2013: 2; emphasis by EK]. As such, public opinion forms around issues and evolves in time [Price, Roberts 1987].

Similar to public opinion polls, studies of public attitudes and responses to policies represent only a fraction of the complex communicative nature of public opinion as a social and communication process involving other actors such as groups and organisations [Price, Roberts 1987] or as a continual interactive and communicative system of plurality of actors and levels of communication [Crespi 2013]. Surveys of attitudes are part of the process as mediated representations of public responses to an issue [Price, Roberts 1987]. Together with other such representations, such as the media’s take on the public and the public debate, activism, and others, survey results lay ground to *perceived* “public opinion”. Public opinion as such, however, is by no means reducible to the former. Unfortunately, the distinction between perceived “public opinion” and public opinion in the broader sense, as a communication process and social organization, is rarely made by authors who argue that public support is important to policy makers. This is indeed an important distinction to make when studying policy attitudes and talking about public support.

Public support is not the public’s “state of mind” that could be accurately measured by surveys. Rather, it is the public’s issue-specific “state of social organisation” [Price, Roberts 1987: 804]. Part of this social organisation is the policy-making process itself. Hoff-Elimari and colleagues [2014] argue that the relationship between public opinion and policy making should be thought of as a system of feedback loops, “comprising both a dynamic policy representation and a dynamic public responsiveness”. The responsiveness of the public, in their perspective, however, is not limited to adjusting the order of policy preferences or giving positive or negative electoral incentives, but also involves normative responses and changes in values, behaviours, and beliefs [Soss, Schram 2007; Campbell 2012; Pacheco 2013]. Citizens may even adapt their values to values implicitly (or explicitly) present in policies, institutions, and overall governmental discourse [Svallfors 2010; Hoff-Elimari et al. 2014].

Policy feedback is not only organizational and economical, but also normative [Svallfors 2007]. Such responsiveness on the part of the public is not warranted and may especially apply to policies that are visible and proximate to citizens’ everyday lives [Soss, Schram 2007]. By acknowledging and using these mechanisms, positive attitudes toward certain policies can be gradually built at each step of the policy process [Pacheco 2013]. Cox [2010] argues that policy legitimacy is best gained by linking policy with certain values, preferably those which will resonate among the public. Similarly, Matti [2009: iii] defines policy legitimacy as “the extent to which values and beliefs underpinning public policy content correspond to those established among the public”. In consequence, public support can be built by gradually aligning values

embodied in the policy with those of the public. It emerges through exchange and mutual interpretation of meanings between the public and policy making.

Contingency of policy attitudes and public preferences on political messages [Druckman 2014] is, to a degree, inevitable and inherent to the communication processes between policy and public opinion. Strictly speaking, an effort to increase policy acceptability by policy formulation is a form of influencing, even manipulating, public opinion, while it is an often-provided reason for conducting studies of policy attitudes. These studies, by their own right, constitute a feedback loop between public opinion and policy formulation (i.e., they form a part of the perceived “public opinion”). Therefore, there is no point in holding simplistic views of unidirectional causality or to dismiss influence of public opinion on policy on the grounds of elite manipulation.

In consequence, it may be pointless to try to identify causal mechanisms of policy responsiveness. Rather, researchers should focus on interactions of different actors and communication processes through which both public opinion and public decisions emerge. Examining social organisation around issues can furthermore shed some light on when and how the public opinion process gains political relevance, identifying with a more holistic and contextualised perspective what actors play key roles in issue-specific organisation and communication processes, what communication strategies are used and how, what is the distribution of power and access to communication channels, etc.

Taking this processual approach to public opinion, public support is defined here as a temporary result of the public opinion process, say a “momentum”, furthermore subjected to it and therefore susceptible to change. It involves survey results as mediated public opinion, along with other actors and mediations, and encompasses the overall public debate, however hard to measure or quantify. Public support is a result of public opinion as a set of interlinked processes which are *public* “in the sense that they operate together, across levels, in shaping collective responses to social issues” [Price, Roberts 1987: 781]. For easier distinction from its previous use, the concept of public support as presented here could also be termed popular support.

Importantly, public or popular support is only one of many possible temporary results of the public opinion process, alongside opposition, apathy, tolerance and other possible responses to policies. It is also by no means reducible to any single policy response measured in surveys, whether termed support or acceptance, opposition, favour, or disfavour. These are only a few out of many possible evaluative expressions of policy attitudes [Eagly, Chaiken 1993] as measured in surveys.

There are generally two kinds of current measurement of so-called policy support, acceptability, or acceptance [Kyselá 2018]. First, there are general measures answering the information needs of the first stage of the policy-making process as discussed at the beginning of this text, i.e., identification of problems and salient policy issues. These measures are usually concerned with general governmental action and do not specify the type of policy, its costs, or other characteristics. Second, there are measures evaluating a specified policy or policy instruments. They

attempt to answer questions such as “Will this policy be accepted?”, which correspond to the evaluative stage of the policy-making process.

By focusing on policy acceptability, support, and acceptance, however, researchers reproduce the prevalent top-down policy perspective [Batel, Devine-Wright, Tangeland 2013] in which the public is presented with a policy proposal to evaluate, without otherwise participating in its formulation. Such a research focus corresponds only with one phase of the policy-making process and a limited number of research questions. It also concerns mostly public support as input to the policy-making process, while overlooking demands. Other research questions can be asked and other evaluative responses, as expressions of attitudes, can also be studied [Devine-Wright et al. 2017]. Respondents should also be given space to formulate their views in a more proactive way, rather than responding to issues selected by researchers or policy makers [Althaus 2003; Tvinnereim et al. 2017].

Public responses to policies in surveys, such as support, can be misleading with respect to the public’s preferences and attitudes, since some citizens may be opposed to a proposed policy because they do not want any such policy and others because they want a far stricter policy. Therefore, we cannot say how much policy citizens want based on their expressed levels of positive (or negative) evaluation. Such evaluation may even be unanchored to the policy status quo [Wlezien 2016]. Alternative approaches such as the thermostatic model of policy responsiveness [Soroka, Wlezien 2010a, 2010b] attempt to remedy this problem. The model is focused on relative preferences, which represent the difference between actual spending in different policy domains and the public’s preferred level of spending [Johnson, Brace, Arceneaux 2005; Soroka, Wlezien 2010a, 2010b; for application of the model, see, e.g., Bendz 2015]. The use of relative preferences assumes a reciprocal relationship between policy and public opinion – if public opinion changes, policy follows in response. If spending increases or decreases, relative preferences change accordingly to match the current situation. Such a model better corresponds with the nature of public support as a temporary result of public opinion process.

Conclusion

This text has argued that public support (and, similarly, public acceptability or acceptance) as used in most of the existing research on public policy attitudes, is an oversimplified concept, one that limits the scope of research and biases what we know about public attitudes toward policies, since it is not only a fraction of overall public debate, but also a fraction of possible policy responses and preferences among the public.

A distinction between public (or popular) support and measured public policy responses was made, defining public support as one possible temporary result of the public opinion process which includes, but is by no means reducible to, public opinion surveys measuring public responses as expressions of attitudes toward policies. Public opinion surveys are, therefore, only a partial and momentary reflection of public opinion and attitudes toward policies – reflection

which is often reified as a characteristic of the public or its single decision, as a state of public support, acceptance, or opposition. Such reification and objectification are likely natural parts of policy making as a communicative process involving negotiation, competing discourses, persuasion, and often populism. In this respect, surveys and their results are used as an instrument in these processes, often to accomplish something, to gain power, or to claim legitimacy.

Representations of public opinion, referred to here as perceived public opinion, are simultaneously co-constructed and represented by research measurements and instruments [Perrin, McFarland 2011] and thus form a part of the entanglement between public opinion and policy-making processes. “A question asked by an interviewer changes an abstract and perhaps irrelevant matter into a genuine subject of action; [...]. The conventional poll forces expression into predetermined channels, by presenting clear-cut and mutually exclusive choices. To accommodate one’s thoughts to these channels represents for the respondent an arousal of interest, an affirmative act” [Bogart 1967: 335]. Hence, researchers should ask difficult and maybe uncomfortable questions about their work and research practices. Part of this task is to examine carefully the measures we use in our research.

Following this argumentation, a change in prevalent measures of public policy attitudes and a reconceptualisation of the ways we interpret results of existing policy acceptability or policy support studies are needed. First, if researchers are to examine public opinion in order to elicit values and identify policy problems needing attention, respondents should be given space to formulate their views in more proactive way rather than responding to issues selected by researchers or policy makers [Althaus 2003; Tvinnereim et al. 2017]. This requirement certainly calls for new techniques and data collection methods, including the use of mixed designs [Page 1994].

Second, if we want to explore policy attitudes and their implications for policy making, or possible reactions and responses of citizens to proposed and implemented policies, we should do so in terms of readiness or potential for acceptance/support, rather than actual acceptance/support. The word *acceptability* – the ability to accept – in fact hints to this potential. Instead of claiming that there is overall support for policies, researchers should claim that there is high potential for policy support. Such interpretation weakens our conclusions but, more importantly, it weakens the assumptions we rely on in making claims about the public. The best evidence studies can offer to policy makers is a proposition of when a policy is more likely to be supported and what elements need to be in place [Pawson, Wong 2013].

Hence, instead of assuming citizens to be always opinionated on all policies, we should explore what potential they have to form a positive opinion on a policy once it is proposed and the public is provided with more information about it. The slight shift in perspective would allow us to bridge the arguments that people can have policy-specific preferences, on one hand, and that they rather have preferences about the degree or contours of governmental activity in general, on the other hand [Stimson, MacKuen, Erikson 1994; Wlezien 2004]. Citizens are more-or-less likely to develop policy-specific opinions (or context-dependent preferences) based on a diversity of attitudes, values and worldviews, including attitudes toward policy instruments, parties

proposing the policy, and the policy issue [Zvěřinová, Ščasný, Kyselá 2014; for a review in the climate policy domain, see Kyselá 2018]. The idea of being ready to form an opinion, rather than having formed one, could also help us better grasp the framing effects and all the considerable changes in respondents' answers that cast doubt on the existence of public opinion as such. Moreover, most policies presented to respondents in surveys are hypothetical. Therefore, in their decision-making, respondents lack the context of public debate and certain social organisation around the policy issue at hand, and their opinion may change depending on context, conditions, and forms of social organisation.

Moreover, rather than just monitoring *how acceptable* a policy might be, different beliefs, understandings, and practices related to a policy and the behaviour affected by it could be explored as part of public opinion, including perceived barriers and policy characteristics such as effectiveness or fairness of distribution. Such insights could help in devising communication strategies, building trust, and adjusting policy-making processes, which would, in consequence, contribute to a more positive evaluation of proposed or implemented policies [for the example of procedural justice, see Tyler 2000].

Policy makers are interpreters of survey results as well. Their interpretations and uses of them should also be studied, as they constitute an important part of policy representation and responsiveness. The ways in which public opinion is reified in communication processes can be very informative about discourses and mediation of public opinion in the policy-making process. Recently, researchers began to examine public reactions to and interest in policy responsiveness [Esaiasson, Wlezien 2017] and their effect on public attitudes to policies [Esaiasson, Gilljam, Persson 2017]. Such endeavour includes public perception of not only the policy-making process but also of the ways it is reflected or mediated in the process, either by public opinion survey results or other media (in the broad sense of the term). Furthermore, it stresses the importance of studying the processes of communication and reification of public opinion and its use in negotiation of policies, but also meanings.

Third, the conditions and social organisation in which representation occurs or does not occur should be studied, including issue saliency, citizens' knowledge, stability and context dependency of policy responses and attitudes, the role of different actors, and the nature of interactions within the public opinion process. Namely, with respect to issue saliency, one should examine its nature, negotiation, and social construction as a process, not only as a given characteristic of an issue – what issues become salient and how, in what communication and interaction process, within what discourses, and in response to what interests, other issues, or overall social and economic situation?

Although empirical studies on citizens' knowledge are plenty and we have a great deal of interesting and important findings at our disposal, there is still much more to explore. For example, as discussed, knowledge regarding specific issues varies greatly within population, with interest often being its correlate. Therefore, we need to study issue publics, i.e. citizens interested in, knowledgeable about and often engaging with an issue, examining how knowledge is distributed

in society, how different rationalities are constructed, whether and how this is related to power distribution, or what role issue publics play in the opinion and policy-making processes.

Last but not least, the specific social organisation around a policy issue, including actors and their interactions, is crucial in the study of conditions of policy responsiveness. For example, Devine-Wright and colleagues [2017] argue that studying public acceptance means examining different scales of communication in terms of content and process, i.e. how meaning is constructed and power distributed in interaction of groups, in order to understand how a technology (or policy) is understood and presented by different actors and groups. Public opinion and policy-making processes are interactive and reflexive in their nature [Disch 2011; Esaiasson, Wlezien 2017], since different actors reflect them, their parts, their outcomes, and meanings constructed within them, but the same actors take part in these processes as well, continually changing them based on their reflections and understandings. In consequence, studying these processes is a great challenge requiring new approaches to be taken and new questions to be asked.

L I T E R A T U R E

- Agnone, Jon. 2007. „Amplifying Public Opinion: The Policy Impact of the U.S. Environmental Movement.“ *Social Forces* 85 (4): 1593–1620, <https://doi.org/10.1353/sof.2007.0059>.
- Althaus, Scott L. 2003. *Collective Preferences in Democratic Politics: Opinion Surveys and the Will of the People*. Cambridge, UK : New York: Cambridge University Press.
- Althaus, Scott L. 2006. „False starts, dead ends, and new opportunities in public opinion research.“ *Critical Review* 18 (1–3): 75–104, <https://doi.org/10.1080/08913810608443651>.
- Batel, Susana, Patrick Devine-Wright, Torvald Tangeland. 2013. „Social acceptance of low carbon energy and associated infrastructures: A critical discussion.“ *Energy Policy* 58 : 1–5, <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2013.03.018>.
- Bartels, Larry M. 2003. „Democracy with Attitudes.“ Pp. 48–82 in Mackuen M. B., G. Rabinowitz (eds.). *Electoral Democracy*. Ann Arbor: The University of Michigan Press.
- Bendz, Anna. 2015. „Paying Attention to Politics: Public Responsiveness and Welfare Policy Change.“ *Policy Studies Journal* 43 (3): 309–332, <https://doi.org/10.1111/psj.12098>.
- Bernauer, Thomas, Robert Gampfer. 2015. „How robust is public support for unilateral climate policy?“ *Environmental Science & Policy* 54 : 316–330, <https://doi.org/10.1016/j.envsci.2015.07.010>.
- Beyer, Daniela, Miriam Hänni. 2018. „Two Sides of the Same Coin? Congruence and Responsiveness as Representative Democracy’s Currencies.“ *Policy Studies Journal* 46 (S1): S13–S47, <https://doi.org/10.1111/psj.12251>.
- Bogart, Leo. 1967. „No Opinion, Don’t Know, and Maybe No Answer.“ *Public Opinion Quarterly* 31 (3): 331–345, <https://doi.org/10.1086/267533>.

- Brewer, Thomas L. 2004. „US public opinion on climate change issues: implications for consensus-building and policymaking.“ *Climate Policy* 4 (4): 359–376, <https://doi.org/10.1080/14693062.2004.9685531>.
- Brooks, Clem, Jeff Manza. 2006. „Reply to Myles: Theory and Methods for Comparative Opinion/Social Policy Research.“ *American Sociological Review* 71 (3): 499–502.
- Burstein, Paul. 2003. „The Impact of Public Opinion on Public Policy: A Review and an Agenda.“ *Political Research Quarterly* 56 (1): 29, <https://doi.org/10.2307/3219881>.
- Burstein, Paul. 2006. „Why Estimates of the Impact of Public Opinion on Public Policy are Too High: Empirical and Theoretical Implications.“ *Social Forces* 84 (4): 2273–2289.
- Burstein, Paul. 2010. „Public Opinion, Public Policy, and Democracy.“ Pp. 63–79 in Leicht K. T., J. C. Jenkins (eds.). *Handbook of Politics.*, . Handbooks of Sociology and Social Research Springer New York https://doi.org/10.1007/978-0-387-68930-2_4.
- Burstein, Paul, April Linton. 2002. „The Impact of Political Parties, Interest Groups, and Social Movement Organizations on Public Policy: Some Recent Evidence and Theoretical Concerns.“ *Social Forces* 81 (2): 380–408, <https://doi.org/10.1353/sof.2003.0004>.
- Campbell, Andrea Louise. 2012. „Policy Makes Mass Politics.“ *Annual Review of Political Science* 15 (1): 333–351, <https://doi.org/10.1146/annurev-polisci-012610-135202>.
- Christian, Jennifer. 2008. „When Does Public Opinion Matter?“ *The Journal of Sociology & Social Welfare* 35 (1).
- Ciuk, David J., Berwood A. Yost. 2016. „The Effects of Issue Salience, Elite Influence, and Policy Content on Public Opinion.“ *Political Communication* 33 (2): 328–345, <https://doi.org/10.1080/10584609.2015.1017629>.
- Converse, Philip E. 2006. „The nature of belief systems in mass publics (1964).“ *Critical Review* 18 (1–3): 1–74, <https://doi.org/10.1080/08913810608443650>.
- Cox, J. Robert. 2010. *Environmental Communication and the Public Sphere*, 2nd ed. Thousand Oaks, Calif: Sage Publications.
- Crespi, Irving. 2013. *The Public Opinion Process: How the People Speak*. Abingdon: Routledge.
- Dahl, Robert. 1971. *Polyarchy: Participation and Opposition*. New Haven: Yale University Press.
- Devine-Wright, Patrick, Susana Batel, Oystein Aas, Benjamin Sovacool, Michael Carnegie Labelle, Audun Ruud. 2017. „A conceptual framework for understanding the social acceptance of energy infrastructure: Insights from energy storage.“ *Energy Policy* 107 : 27–31, <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2017.04.020>.
- Disch, Lisa. 2011. „Toward a Mobilization Conception of Democratic Representation.“ *American Political Science Review* 105 (01): 100–114, <https://doi.org/10.1017/S0003055410000602>.
- Dixon, John, Kevin Durrheim, Manuela Thomae. 2017. „The Principle-Implementation Gap in Attitudes Towards Racial Equality (and How to Close It).“ *Political Psychology* 38 : 91–126, <https://doi.org/10.1111/pops.12393>.

- Druckman, James N. 2013. „Public opinion: Stunted policy support.“ *Nature Climate Change* 3 (7): 617–617, <https://doi.org/10.1038/nclimate1939>.
- Druckman, James N. 2014. „Pathologies of Studying Public Opinion, Political Communication, and Democratic Responsiveness.“ *Political Communication* 31 (3): 467–492, <https://doi.org/10.1080/10584609.2013.852643>.
- Eagly, Alice Hendrickson, Shelly Chaiken. 1993. *The Psychology of Attitudes*. Fort Worth, TX: Harcourt Brace Jovanovich College Publishers.
- Easton, David. 1965. *A Systems Analysis of Political Life*. New York: Wiley.
- Erikson, Robert S. 2007. „Does Public Ignorance Matter?“ *Critical Review* 19 (1): 23–34, <https://doi.org/10.1080/08913810701499619>.
- Esaiasson, Peter, Christopher Wlezien. 2017. „Advances in the Study of Democratic Responsiveness: An Introduction.“ *Comparative Political Studies* 50 (6): 699–710, <https://doi.org/10.1177/0010414016633226>.
- Esaiasson, Peter, Mikael Gilljam, Mikael Persson. 2017. „Responsiveness Beyond Policy Satisfaction: Does It Matter to Citizens?“ *Comparative Political Studies* 50 (6): 739–765, <https://doi.org/10.1177/0010414015626445>.
- Gaunt, Martin, Tom Rye, Simon Allen. 2007. „Public Acceptability of Road User Charging: The Case of Edinburgh and the 2005 Referendum.“ *Transport Reviews* 27 (1): 85–102, <https://doi.org/10.1080/01441640600831299>.
- Gilens, Martin, Benjamin I. Page. 2014. „Testing Theories of American Politics: Elites, Interest Groups, and Average Citizens.“ *Perspectives on Politics* 12 (03): 564–581, <https://doi.org/10.1017/S1537592714001595>.
- Hakhverdian, Armen. 2012. „The Causal Flow between Public Opinion and Policy: Government Responsiveness, Leadership, or Counter Movement?“ *West European Politics* 35 (6): 1386–1406, <https://doi.org/10.1080/01402382.2012.713751>.
- Hochschild, Jennifer. 1981. *What's Fair? American Beliefs about Distributive Justice*. Cambridge: Harvard University Press.
- Hoff-Elimari, Eivind, Anat Bardi, Simon Matti, Kristina Östman. 2014. „Collective action problems: Disentangling possible feedback loops between government policies and the public's value-change.“ *European Journal of Government and Economics* 3 (1): 24–46.
- Huang, Jason L., Paul G. Curran, Jessica Keeney, Elizabeth M. Poposki, Richard P. DeShon. 2012. „Detecting and Detering Insufficient Effort Responding to Surveys.“ *Journal of Business and Psychology* 27 (1): 99–114, <https://doi.org/10.1007/s10869-011-9231-8>.
- Johnson, John A. 2005. „Ascertaining the validity of individual protocols from Web-based personality inventories.“ *Journal of Research in Personality* 39 (1): 103–129, <https://doi.org/10.1016/j.jrp.2004.09.009>.
- Johnson, Martin, Paul Brace, Kevin Arceneaux. 2005. „Public Opinion and Dynamic Representation in the American States: The Case of Environmental Attitudes*.“ *Social Science Quarterly* 86 (1): 87–108, <https://doi.org/10.1111/j.0038-4941.2005.00292.x>.

- Kallbekken, Steffen, Håkon Sælen. 2011. „Public acceptance for environmental taxes: Self-interest, environmental and distributional concerns.“ *Energy Policy* 39 (5): 2966–2973, <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2011.03.006>.
- Kraft, Michael E. 2011. *Environmental Policy and Politics*, 5th ed. Upper Saddle River, N.J: Pearson Prentice Hall.
- Krosnick, Jon A., Bo MacInnis. 2013. „Does the American public support legislation to reduce greenhouse gas emissions?“ *Daedalus* 142 (1): 26–39.
- Kyselá, Eva. 2018. Public responses to climate change mitigation policies. Dissertation thesis, Prague: Faculty of Arts, Charles University, 195 p. Available online: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/137771/>
- Manza, Jeff, Fay Lomax Cook. 2002. „A Democratic Polity? Three Views of Policy Responsiveness to Public Opinion in the United States.“ *American Politics Research* 30 (6): 630–667, <https://doi.org/10.1177/153267302237231>.
- Manza, Jeff, Clem Brooks. 2012. „How Sociology Lost Public Opinion A Genealogy of a Missing Concept in the Study of the Political.“ *Sociological Theory* 30 (2): 89–113, <https://doi.org/10.1177/0735275112448054>.
- Matti, Simon. 2009. Exploring public policy legitimacy: a study of belief-system correspondence in Swedish environmental policy. Luleå: Political Science Unit, Luleå University of Technology p.
- Meade, Adam W., S. Bartholomew Craig. 2012. „Identifying careless responses in survey data.“ *Psychological Methods* 17 (3): 437–455, <https://doi.org/10.1037/a0028085>.
- Mehrtens, F. John. 2004. „Three Worlds of Public Opinion? Values, Variation, and the Effect on Social Policy.“ *International Journal of Public Opinion Research* 16 (2): 115–143, <https://doi.org/10.1093/ijpor/16.2.115>.
- Moy, Patricia. 2008. „Pluralistic Ignorance and Nonattitudes.“ Pp. 164–171 in *The SAGE Handbook of Public Opinion Research*. 1 Oliver’s Yard, 55 City Road, London EC1Y 1SP United Kingdom: SAGE Publications Ltd.
- Nisbet, Matthew C. 2011. „Public Opinion and Participation.“ Pp. 355–368 in Dryzek J. S., R. B. Norgaard, D. Schlosberg (eds.). *Oxford handbook of climate change and society*, . Oxford handbooks Oxford, UK ; New York: Oxford University Press.
- Olmastroni, Francesco. 2010. „Public Opinion Research in Political Science.“ *The IAPSS Journal of Political Science* 7.
- Pacheco, Julianna. 2013. „Attitudinal Policy Feedback and Public Opinion The Impact of Smoking Bans on Attitudes towards Smokers, Secondhand Smoke, and Antismoking Policies.“ *Public Opinion Quarterly* 77 (3): 714–734, <https://doi.org/10.1093/poq/nft027>.
- Page, Benjamin I. 1994. „Democratic Responsiveness? Untangling the Links Between Public Opinion and Policy.“ *PS: Political Science & Politics* 27 (01): 25–29, <https://doi.org/10.2307/420453>.

- Page, Benjamin I. 2002. „The semi-sovereign public.“ Pp. in Manza J., F. L. Cook, B. I. Page (eds.). *Navigating public opinion: Polls, policy, and the future of American democracy*. New York: Oxford University Press.
- Page, Benjamin I., Robert Y. Shapiro. 1983. „Effects of Public Opinion on Policy.“ *American Political Science Review* 77 (01): 175–190, <https://doi.org/10.2307/1956018>.
- Page, Benjamin I., Robert Y. Shapiro. 2010. *The Rational Public: Fifty Years of Trends in Americans' Policy Preferences*. University of Chicago Press.
- Pawson, Ray, Geoff Wong. 2013. „Public Opinion and Policy-making.“ *Social Policy & Administration* 47 (4): 434–450, <https://doi.org/10.1111/spol.12028>.
- Perrin, Andrew J., Katherine McFarland. 2011. „Social Theory and Public Opinion.“ *Annual Review of Sociology* 37 (1): 87–107, <https://doi.org/10.1146/annurev.soc.012809.102659>.
- Price, Vincent, Donald J. Roberts. 1987. „Public opinion processes.“ Pp. 781–816 in Berger, Charles R., Steven H. Chaffee (eds.). *Handbook of Communication Science*. Beverly Hills: SAGE.
- Price, Vincent, Peter Neijens. 1997. „Opinion Quality in Public Opinion Research.“ *International Journal of Public Opinion Research* 9 (4): 336–360, <https://doi.org/10.1093/ijpor/9.4.336>.
- Ramonet, Ignacio. 2003. *Tyranie médií*. Praha: Mladá fronta.
- Roberts, Jane. 2011. *Environmental Policy*, 2. ed. Abingdon: Routledge.
- Rosa, Eugene, Aaron McCright, Ortwin Renn. 2013. „The Emergence of Systemic Risks.“ Pp. 123–129 in *The Risk Society Revisited: Social Theory and Risk Governance*. Philadelphia: Temple University Press.
- Rugeley, Cynthia R., John David Gerlach. 2012. „Understanding Environmental Public Opinion by Dimension: How Heuristic Processing Mitigates High Information Costs on Complex Issues.“ *Politics & Policy* 40 (3): 444–470, <https://doi.org/10.1111/j.1747-1346.2012.00352.x>.
- Sartori, Giovanni. 1993. *Teória Demokracie*, 1st ed. Bratislava: Archa.
- Shapiro, Robert Y. 2011. „Public Opinion and American Democracy.“ *Public Opinion Quarterly* 75 (5): 982–1017, <https://doi.org/10.1093/poq/nfr053>.
- Soroka, Stuart N., Christopher Wlezien. 2010a. *Degrees of Democracy: Politics, Public Opinion, and Policy*. Cambridge University Press.
- Soroka, Stuart N., Christopher Wlezien. 2010b. „Public Opinion and Public Policy.“ Pp. in *The Oxford Handbook of Canadian Politics*. New York: Oxford University Press.
- Soss, Joe, Sanford F. Schram. 2007. „A Public Transformed? Welfare Reform as Policy Feedback.“ *American Political Science Review* null (01): 111–127, <https://doi.org/10.1017/S0003055407070049>.
- Staerklé, Christian. 2009. „Policy Attitudes, Ideological Values and Social Representations.“ *Social and Personality Psychology Compass* 3 (6): 1096–1112, <https://doi.org/10.1111/j.1751-9004.2009.00237.x>.

- Stimson, James A., Michael B. MacKuen, Robert S. Erikson. 1994. „Opinion and policy: A global view.“ *PS, Political Science & Politics* 27 (1): 29.
- Svallfors, Stefan. 2010. „Policy feedback, generational replacement, and attitudes to state intervention: Eastern and Western Germany, 1990–2006.“ *European Political Science Review* 2 (01): 119–135, <https://doi.org/10.1017/S1755773909990257>.
- Svallfors S. (ed.) 2007. *The Political Sociology of the Welfare State: Institutions, Social Cleavages, and Orientations*. Stanford University Press.
- Tvinnereim, Endre, Kjersti Fløttum, Øyvind Gjerstad, Mikael Poul Johannesson, Åsta Dyrnes Nordø. 2017. „Citizens' preferences for tackling climate change. Quantitative and qualitative analyses of their freely formulated solutions.“ *Global Environmental Change* 46 : 34–41, <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2017.06.005>.
- Tyler, Tom R. 2000. „Social Justice: Outcome and Procedure.“ *International Journal of Psychology* 35 (2): 117–125, <https://doi.org/10.1080/002075900399411>.
- Vandeweerdt, Clara, Bart Kerremans, Avery Cohn. 2016. „Climate voting in the US Congress: the power of public concern.“ *Environmental Politics* 25 (2): 268–288, <https://doi.org/10.1080/09644016.2016.1116651>.
- Weaver, Alicia A. 2008. „Does Protest Behavior Mediate the Effects of Public Opinion on National Environmental Policies? A Simple Question and a Complex Answer.“ *International Journal of Sociology* 38 (3): 108–125, <https://doi.org/10.2753/IJS0020-7659380305>.
- Wlezien, Christopher. 2004. „Patterns of Representation: Dynamics of Public Preferences and Policy.“ *The Journal of Politics* 66 (1): 1–24, <https://doi.org/10.1046/j.1468-2508.2004.00139.x>.
- Wlezien, Christopher. 2016. „Public Opinion and Policy Representation: On Conceptualization, Measurement, and Interpretation.“ *Policy Studies Journal* n/a-n/a, <https://doi.org/10.1111/psj.12190>.
- Zvěřinová, Iva, Milan Ščasný, Eva Kyselá. 2014. *What Influences Public Acceptance of the Current Policies to Reduce GHG Emissions?* Prague: Charles University Environment Center.

A B O U T A U T H O R

Eva Kyselá is a Junior Researcher at the Department of Sociology at Charles University, where she lectures on environmental sociology and risk. Her research interests include public attitudes to environmental and climate change policies, related theoretical concepts, measurement and methodology, as well as theories of risk and risk perception.

Spojení vírou? Význam náboženství pro výběr partnera v Česku a na Slovensku

Antonín Paleček¹

United by Faith? The Significance of Religion for Assortative Mating in the Czech Republic and Slovakia

EXTENDED ABSTRACT

Based on empirical data, contemporary Czech Republic is considered to be more secular than Slovakia. The differences between these countries have been described by the way of rates of traditional forms of religiosity in society. The declining share of the religious population is often explained through the secularisation thesis. From this perspective, the process of secularisation entails decreasing importance of religion in everyday life, and it is associated with the modernisation process. Nevertheless, both religious and non-religious worldviews have an impact on people's decisions in their everyday lives. In addressing their daily needs, individuals rely in their rational calculus on the values and opinions stemming from their worldview.

This paper explores the importance of religion for assortative mating on the marriage market. It seeks to document whether (and to what extent) the high level of secularism in Czech society, compared to Slovak religiosity, has an impact on religious assortative mating. An answer to that question will help us explore the importance of religion on the marriage market, or the role religious belief plays in people's search for their prospective partners. The question is whether religious people prefer religious partners or whether their religiousness is rather irrelevant.

There are two possible methodological approaches to analysing the significance of religion for assortative mating. The first approach is based on identifying the degree of importance

KEYWORDS :

religiously assortative mating
 religious homogamy and heterogamy
 Czech Republic and Slovakia.

DOI LINK :

<http://doi.org/10.13060/1214438X.2018.2.16.452>

¹ Veškerou korespondenci zasílejte na adresu palecek.email@seznam.cz

of religious belief when searching for a potential partner. The second approach measures the degree of religious homogamy or heterogamy in the society, as the rate of religious homogamy/heterogamy is a result of the previous choices made on the marriage market. An analysis of the significance of religion for assortative mating through the degree of religious homogamy is referred to as ex-post sociological explanation.

Compared to Slovakia, religion can be assumed to be less important for assortative mating in the contemporary Czech society, given its higher rate of secularisation. Secularisation is defined as declining significance of religion in society. The role of religion in assortative mating decreased along with the general significance of religion in society. The process of secularisation has been explained by many theories, which associate secularisation with the process of modernisation. In other words, there are processes of detraditionalisation and individualisation in society that enable individuals to decide freely about their own lives.

This paper proposes two hypotheses. First, religion has lower importance for assortative mating in contemporary Czech society than it has in contemporary Slovak society. This is due to the high level of secularism in the Czech Republic. Second, the importance of religiosity for assortative mating has also dropped in cases of people with self-declared traditional religiosity because the influence of traditional forms of religiosity has been eliminated by the processes of detraditionalisation and individualisation of religion.

None of the hypotheses were confirmed. Only 20 percent of people of both countries listed shared religious views as very important in their relationship. On the other hand, it was established that nearly 90 percent of partners shared the same worldview. This indicates that these couples were religiously homogamous and that there were no large differences between both countries in the level of religious homogamy/heterogamy. Substantial differences were only found between self-declared level of significance of religion for assortative mating and the rate of religious homogamy in couples. In other words, there are differences between the subjective and objective indicators of the significance of religion for assortative mating. But no major differences between the two countries were not found. Judged narrowly by the significance of religion for assortative mating, as measured by both subjective and objective indicators, worldview (whether a religious or non-religious one) in contemporary Czech society is not a substantially different factor than in Slovak society.

V celé historii lidstva bylo náboženství významnou součástí kultury a jeho význam v určité míře přetrvává i v dnešních mnohdy vysoce sekulárních společnostech. Víra a ztotožnění se s pravidly chování, která jsou obsažena v náboženské věrouce, mají stále určitý dopad nejen na názorové postoje lidí, ale následně i na jednání v jejich každodenních životech. Jednou z širokého okruhu možných aktivit člověka, které jsou ovlivněny právě internalizovanými hodnotami, postoji a schémata jednání, je i výběr budoucího partnera. Pokud lidé při volbě partnera zohledňují svůj i partnerův náboženský nebo nenáboženský světový názor, pak má náboženství v jejich životech určitou míru důležitosti, určitý význam. Proto tento význam nebo ve společnosti sdílené názorové postoje vůči důležitosti shodného náboženského vyznání u budoucích

partnerů, může v určité míře následně vypovídat o významu náboženství v celé společnosti. Výsledkem nábožensky podmíněných párových výběrů jsou následně nábožensky homogamní párová soužití, manželství nebo kohabitace [Katrňák 2008:32].

Česká společnost prošla v průběhu druhé poloviny 20. století výrazným procesem sekularizace a dnes patří mezi nejvíce sekulární země Evropy. Sekularizační proces je spojován právě s poklesem společenského významu náboženství a je vysvětlován prostřednictvím mnoha sekularizačních teorií [viz Lužný 1999; Vido 2011].

Pro možnost srovnání významu náboženství na sňatkovém trhu v dnes sekulární české společnosti bylo vybráno více religiózní Slovensko. Slovensko proto, že obě země byly dotčeny stejnými historickými událostmi, kultury obou zemí jsou si blízké, docházelo mezi nimi k migračním tokům i velkému počtu smíšených manželství. Ovšem i přes tyto podobnosti jsou dnes mezi oběma zeměmi rozdíly ve struktuře religiozity i náboženském prostředí [např. Váně, Štípková 2013]. Tyto rozdíly jsou vysvětlovány například odlišnostmi v kulturních tradicích a jejich vlivu na význam náboženství ve společnosti i prostřednictvím rozdílů v názorových postojích vůči církvím [např. Froese 2005]. Pro téma této práce je otázkou, zda jsou mezi těmito dvěma zeměmi rozdíly také v subjektivním významu, který lidé přikládají sdílenému náboženskému přesvědčení partnerů. A následně, zda se obě země liší i v objektivně uskutečněných nábožensky podmíněných párových výběrech, to znamená v míře náboženské homogamie/heterogamie ve společnosti. Je i v tomto úzkém aspektu významu náboženství v každodenním životě lidí ČR více sekulární oproti Slovensku?

Důležitost zjišťování míry náboženské homogamie ve společnosti i jejich příčin vychází z možných dopadů sdíleného náboženského vyznání nebo rozdílného světového názoru mezi partnery. Shoda partnerů v jejich náboženském vyznání znamená i jejich blízkost v mnohých dalších postojích, zájmech i sdílených skupinových příslušnostech, které s náboženským vyznáním souvisejí. Důsledkem těchto shod je dále jednak spokojenost partnerů nebo nižší riziko jejich rozporů, které vyúsťují v konflikty, případně mohou být i důvodem pro rozpad vztahu [Ortega, Whitt 1988]. V rodinách, kde se oba rodiče hlásí k náboženskému vyznání, dochází také k úspěšnější reprodukci religiozity z rodičů na jejich potomky [Bader, Desmond 2006; Myers 1996; Paleček, Vido 2014]. Naopak, v rodinách s nábožensky heterogamními rodiči úspěšnost mezigeneračního přenosu religiozity klesá [Voas 2003]. I přes tyto nezanedbatelné vlivy náboženské homogamie/heterogamie nebylo toto téma v české sociologii doposud dostatečně zpracováno. Z dosud publikovaných prací lze uvést pouze popis procentuálních podílů nábožensky homogamních párů v současné ČR, který se stal součástí stati zabývající se vztahem mezi náboženstvím a rodinou/domácností [Nešpor 2010]. V zahraničních publikacích je toto téma zkoumáno častěji [např. Bisin 2004; Kalmijn 1991, 1998; Ortega, Whitt 1988; Voas 2003]. Ovšem tyto práce nesledují případ ČR.

Sňatkový trh

Člověk je ze své biologické i psychologické podstaty párová a společenská bytost. Každý jedinec potřebuje „toho druhého“ a také je významnou měrou závislý na mnoha dalších členech společnosti. Lidé se vzájemně setkávají, seznamují se, vybírají si vhodného partnera pro vztah nebo budoucí společný život. Těmito výběrovými aktivitami se stávají aktéry na sňatkovém trhu [Možný 2006:115]. Na sňatkovém trhu tvoří jednotliví aktéři svými osobními charakteristikami nabídku pro ostatní hledající a svými výběrovými preferencemi opačně vytvářejí poptávku po partnerech, kteří by svými charakteristikami splňovali jejich očekávání. Pro objasnění výběrových strategií na sňatkovém trhu bylo vypracováno mnoho teorií. Například teorie směny, komplementarity, vícestupňového výběru a mnohé další [viz Možný 2006:113-141]. Například teorie směny předpokládá, že se oba partneři budou svými charakteristikami doplňovat. Například dominantní jedinec hledá submisivního partnera a opačně. V náhledu tradičních genderových rolí mohou muži nabízet ekonomické zajištění domácnosti a u partnerek preferovat především jejich atraktivitu. Ženy mohou opačně nabídnout mateřství, péči o rodinu a od partnerů očekávat především ekonomické zajištění a sociální pozici budoucí rodiny [Singly 1999]. I podle empirických výzkumů kladou aktéři na sňatkovém trhu v současné české společnosti vysoký důraz na partnerovo vzdělání a jeho možný ekonomický přínos [Katrňák 2009]. Dalšími výběrovými kritérii může být i podobnost partnerů v zájmech, aktivitách, hodnotách, názorech atd. Nelze opomíjet i psychickou a fyzickou přitažlivost, zamilovanost a lásku i zájem o uspokojivý sexuální život. Právě atraktivita partnera je pro hledajícího určitým příslibem budoucího sexuálního vyžití, které má v dnešní společnosti vysoký význam [Giddens 1992].

Sňatkový trh je strukturován charakteristikami svých aktérů a výběr partnera na tomto trhu je složitým procesem, který se podle mnoha autorů skládá z několika stádií [např. Murstein 1986]. Lidé si u potencionálních protějšků všímají prvně především jejich fyzického vzhledu, chování a důležitou roli zde hrají vzájemné sympatie. Teprve v období sbližování se podrobněji vzájemně poznávají a mohou hodnotit, zda a do jaké míry by určitý partner mohl naplnit jejich představy. Představy o budoucím vztahu nebo soužití v manželství či kohabitaci, případně jako druhý rodič a vychovatel dětí. Charakteristik, které aktéři na sňatkovém trhu nabízejí a hledají, je celá řada a různé charakteristiky mohou mít pro jednotlivé hledající v konkrétních stádiích výběru i rozdílnou míru důležitosti. Pro téma této práce je podstatné, jaký význam je přikládán sdílenému náboženskému nebo nenáboženskému světovému názoru v partnerských vztazích. To znamená, zda lidé s náboženským vyznáním při svých výběrech upřednostňují partnery také s vyznáním. I naopak, zda lidé bez vyznání upřednostňují partnery bez vyznání. A nakonec, zda jsou výsledkem těchto nábožensky podmíněných výběrových preferencí také nábožensky homogamní párová soužití.

Náboženská homogamie

Nábožensky homogamní páry jsou ty, ve kterých se oba partneři shodují ve svém náboženském nebo nenáboženském světovém názoru. Tyto nábožensky homogamní páry lze dále rozdělit na část homogamních s náboženským vyznáním a část homogamních v nenáboženském světovém názoru. Pokud se k náboženskému vyznání hlásí pouze jeden z partnerů a druhý je bez vyznání, pak se jedná o nábožensky heterogamní pár. Na základě podílu nábožensky homogamních párů v celé společnosti nebo v úžeji definované skupině pak hovoříme o míře náboženské homogamie v daném celku.

Koncept náboženské homogamie však nemusí být užíván pouze jako nástroj deskriptivní analýzy. Pravidlo homogamie obecně říká, že se lidé na sňatkovém trhu nepárují náhodně, ale že jejich volby směřují k výběru partnera s podobnými charakteristikami [Kaljmin 1991; Katrňák 2008]. Výsledkem těchto podmíněných výběrů jsou párová soužití, ve kterých se partneři shodují nebo jsou si blízcí například věkově, v úrovni dosaženého vzdělání nebo zaměstnanecké pozice, ale také ve své etnické příslušnosti nebo náboženském přesvědčení i v mnoha dalších charakteristikách [Katrňák 2008]. To znamená, že jsou v těchto charakteristikách homogamní. Proto lze předpokládat, že pokud je pro aktéry na sňatkovém trhu shoda v konkrétní charakteristice – v tématu této práce shoda v náboženském vyznání – důležitá, pak by tato pocítovaná důležitost měla směřovat k výběru partnera se shodným světovým názorem a tím následně i k nábožensky homogamním soužitím. Proto míra náboženské homogamie/heterogamie, jako ex post sociologické vysvětlení [Katrňák 2009], poskytuje informaci, jaká důležitost byla náboženství přikládána v době párových výběrů. Výběrů, ze kterých tato nábožensky homogamní/heterogamní soužití vzešla. Proto je pocítovaná důležitost náboženského přesvědčení při výběru budoucího partnera nebo v retrospektivním náhledu míra náboženské homogamie, jedním z mnoha indikátorů, jejichž prostřednictvím lze zjišťovat význam náboženství ve společnosti.

Individuální, sociální a strukturální faktory

Na rozdíl od tradičních společností, kdy o volbě partnera rozhodovala rodina původu a to především s ohledem na možné ekonomické a sociální zisky, se v moderní společnosti volba partnera přesouvá více do rukou samotného jedince [Možný 2006]. Avšak každý lidský jedinec je součástí společnosti, vyrůstal a žije v určitých společenských podmínkách. Proto by bylo příliš zjednodušující se domnívat, že v dnešních moderních společnostech je výběr partnera pouze v rukou samotných vybírajících si jedinců. Na sňatkovém trhu vstupují do hry i další faktory. Tyto faktory buďto přímo ovlivňují výběrové preference hledajících i sdílené struktury důležitosti preferencí nebo nepřímo vytvářejí pro konkrétní výběry tlaky nebo opačně omezení. V již publikovaných pracích byly okruhy těchto faktorů definovány například jako faktory psychologické, sociální a institucionální [Kalmijn 1991] nebo jako individuální dispozice vybírajících

si aktérů na sňatkovém trhu ve struktuře společenských podmínek [Mareš 2003]. Z výše uvedených konceptů je patrné, že výběr partnera je ovlivňován individuálními výběrovými strategiemi hledajících, které jsou jako jejich dispozice k určitým postojům i jednáním především výsledkem jejich primární socializace, ale i následné socializace v průběhu dospělého života. Jinými slovy řečeno. Člověk si vybírá partnera podle svých představ, které mu byly socializovány především v jeho formativním období. Avšak v okamžiku své volby, kdy v návaznosti na uspokojení svých potřeb je nucen kalkulovat možné přínosy a ztráty, může být výsledkem jeho volby ovlivněn sociálními tlaky nebo bariérami. Tlaky a bariérami, které člověka „nutí“ k homogamnímu nebo opačně heterogamnímu výběru. Konečný výsledek párového výběru je kromě individuálních preferencí a sociálních tlaků ovlivňován také strukturou nabídky na sňatkovém trhu. Struktura nabídky vypovídá pouze o dostatečném nebo nedostatečném počtu partnerů s očekávanými charakteristikami a při jejich nedostatku nutí hledající k ústupkům.

V souhrnu lze výše uvedené faktory rozdělit zhruba na okruhy faktorů individuálních, sociálních a strukturálních [Katrňák 2008]. Takovéto dělení má však i svá analytická úskalí. Z teoretického hlediska je možno nahlížet vlivy individuálních a sociálních faktorů odděleně i diskutovat jejich vzájemné vztahy. Individuální faktory vysvětlují výběr partnera na základě osobních preferencí vybírajících si jedinců a sociální faktory mohou jednak vysvětlovat původ těchto individuálních preferencí nebo také vysvětlují ústupky od těchto preferencí dané tlaky a bariérami ve společnosti. Je však třeba upozornit, že z hlediska kvantitativní analýzy a dostupných dat je mnohdy problematické vlivy individuálních a sociálních faktorů vzájemně odlišit. Nakonec je třeba krátce ozřejmit i možný vliv strukturálních faktorů. Sňatkový trh je strukturován dle charakteristik aktérů, kteří na tomto trhu tvoří nabídku pro ostatní hledající. Tato nabídka může být limitována v závislosti na počtu potencionálních partnerů s očekávanými charakteristikami. Jinými slovy řečeno, lidé si mohou hledat budoucí partnery podle svých představ, ale pokud není v nabídce sňatkového trhu těchto partnerů dostatečný počet, pak určitá část poptávky zůstane neuspokojena. Ta část neuspokojených hledajících, lidově řečeno „na které nezbylo“, pak musí pozměnit pořadí důležitosti očekávaných charakteristik u budoucího partnera nebo na možnost nalezení svého partnera rezignovat. Pro příklad jedinců, kteří se hlásí k náboženskému vyznání a jejichž cílem je nalézt partnera také s vyznáním. Pokud by byl na sňatkovém trhu shodný počet mužů a žen a přitom se k náboženskému vyznání z těchto mužů hlásilo 30 % a z žen 40 %, pak by čtvrtina žen s vyznáním nemohla nalézt partnery také s vyznáním, protože tito muži v nabídce sňatkového trhu prostě nejsou. Tyto ženy by byly nuceny volit nábožensky heterogamní vztah nebo zůstat bez partnera. Takovéto strukturální omezení sňatkového trhu nevypovídá nic o významu náboženství pro výběr partnera, naopak z důvodů vynucené náboženské heterogamie výsledky analýzy zkresluje.

Nábožensky podmíněný párový výběr

Lidé mají své potřeby, které se snaží uspokojit. Na základě těchto potřeb si stanoví konkrétní cíle a strategie, jejichž součástí je i racionální kalkul možných nákladů a zisků spojených s dosažením vytyčených cílů [Weber 1998]. Aktéři zúčastnění v soutěži na sňatkovém trhu mají své představy i možnosti a jejich cílem je nalezení a získání partnera, který by co nejlépe splňoval všechna jejich očekávání [Becker 1981]. Jednou z možných charakteristik, které aktéři na sňatkovém trhu nabízejí nebo poptávají, může být i náboženský nebo nenáboženský světový názor. Pro zjišťování významu náboženského vyznání při výběru partnera je pak zásadní, jakou míru důležitosti lidé přikládají sdílenému náboženskému vyznání v budoucích vztazích. Sdílená víra může být předpokladem podobnosti v jejich přijímaných hodnotách, názorech, zájmech, životním stylu i sdílení skupinových příslušností [Kalmijn 1998]. Všechny tyto společné aspekty mohou partnery sblížovat, zvyšovat jejich vzájemné porozumění a posilovat harmonii jejich vztahu. Nelze také opomíjet, že lidé hledající životního partnera současně vybírají i druhého z rodičů. Rodičů, se kterými budou vyjednávat o velikosti rodiny a vychovávat děti podle svých i partnerových představ. V případě sdíleného náboženského vyznání i v duchu společné víry. Všechny tyto aspekty i mnohé další, vstupují do racionálního kalkulu a tím v určité míře ovlivňují i výsledek volby partnera. Proto lze předpokládat, že věřící budou v souladu s očekáváním z budoucího vztahu upřednostňovat partnery také s vyznáním a výsledkem této volby bude vysoký podíl párů homogamních s vyznáním. Vysoká míra homogamie s vyznáním pak bude pozitivně ovlivňovat i výši míry náboženské homogamie ve společnosti. Takovýto pohled na nábožensky podmíněný výběr partnera je však v určité míře zjednodušující. Vztah člověka k náboženství i církvím se spolu s procesem modernizace společnosti proměňuje nejen kvantitativně, ale i ve své podobě. Tím se mění i společenský význam náboženství i jeho vliv na každodenní jednání člověka.

Spolu s procesem modernizace klesá zájem člověka o institucionalizované formy religiozity, ale jeho vztah k nadpřirozenu se může přesouvat do jeho privátní sféry [Luckmann 1967]. Dnešní individualizovaný jedinec si také mnohdy utváří svůj privátní, často synkretický, „duchovní balíček“ [Hervieu-Leger 1998], jehož prvky mohou pocházet z obsahů vícera dostupných věrouk. Může z vícera věrouk přijímat takové prvky, které nejlépe saturují jeho náboženské potřeby a přitom jej neomezují v jeho dalších zájmech a potřebách. Důsledkem těchto detradicionalizačních a individualizačních procesů je nejen pokles zájmu o institucionalizovanou religiozitu, ale i pokles pocíťované závaznosti pravidel obsažených v církví distribuované věrouce. Bylo by možno předpokládat, že spolu s poklesem institucionalizované religiozity bude v celé společnosti klesat i význam náboženství při výběru partnera. Důsledkem by měl být zvyšující se podíl párů, ve kterých se partneři liší ve svém světovém názoru a tím i klesající míra náboženské homogamie. Ovšem lze konstruovat i protichůdnou hypotézu. I ve stále se snižujícím podílu lidí, kteří se hlásí k institucionalizované religiozitě, může význam náboženství při výběru partnera přetrvávat. To by znamenalo, že v populaci sice klesá podíl homogamních s vyznáním, ale

opačně narůstá podíl homogamních bez vyznání a celková míra náboženské homogamie se tím nemění [Možný 2006:126-132].

I dnešní individualizovaný jedinec je pod stálým vlivem společnosti, ve které žije [Beck 2004; Polack 2008]. Nábožensky podmíněný výběr partnera je tak mimo výše zmíněných individuálních faktorů ovlivňován i faktory sociálními. Žádný lidský jedinec nepřichází na tento svět s předem danými znalostmi, zájmy a hodnotami. Každý člověk si utváří svoji identitu a hodnotové postoje, a to již v průběhu své primární socializace [Berger, Luckmann 1999]. To znamená, že i náboženské znalosti a pociťovaná důležitost náboženství v životě je každému člověku socializována již v jeho formativním období. Pro dítě jsou nejbližšími rolovými vzory a nejvýznamnějšími primárně nábožensky socializačními aktéry jeho rodiče [Myers 1996; Voas 2003]. V rodinách, ve kterých se rodiče shodují v náboženském vyznání, je religiozita rodičů předávána potomkům s vyšší úspěšností [Paleček, Vido 2014]. Shoda rodičů ve vyznání by měla být pro jejich potomky v dospělosti také určitým vzorem pro jejich budoucí výběr partnera. Ovšem instituce, které dříve zásadním způsobem ovlivňovaly obsah primární náboženské socializace, tedy rodina, církve nebo náboženská výuka na školách, ztrácí svůj vliv a vztah člověka k náboženství se spíše stává předmětem jeho individuální volby [Sabe 2007]. Opačně narůstá vliv socializačních faktorů mimo nukleární rodinu, které se s nárůstem sekularity společnosti stávají také stále více sekulárními. Tím dochází k diskontinuitě náboženské paměti nejen v celé společnosti, ale v určité míře i mezi samotnými věřícími [Hervieu-Leger 1998, 2000]. Důsledkem těchto procesů by měl být pokles celospolečenského významu náboženství pro výběr partnera a opačně nárůst otevřenosti společnosti vůči nábožensky heterogamním soužitím. To také znamená pokles pociťované důležitosti sdíleného náboženského vyznání mezi partnery i pokles míry náboženské homogamie.

Určitou roli hraje také prostředí, ve kterém lidé žijí. Směrem k vyšším urbánním celkům, venkova k městu, narůstá anonymita člověka, jeho kontakty s druhými se stávají méně osobními a tím klesá i vliv pociťovaného významu skupinové příslušnosti a tradiční sousedské kontroly [Wirth 1938]. Městský člověk je více pragmatický, problémy svého každodenního života řeší více racionálně v závislosti na svých osobních zájmech a potřebách [Cox 1966; srov. Vido 2006]. Venkov je oproti městům také více religiózní. Proto je v souhrnu těchto vlivů možno předpokládat, že pro lidi žijící na venkově bude mít náboženství při výběru partnera vyšší význam. Je však třeba upozornit, že mezi městy a venkovem dochází k oboustranné migraci. Data ISSP 2008 obsahují informaci pouze o velikosti stávajícího bydliště respondenta. Proto může být indikace vlivu tradic a sousedské kontroly prostřednictvím velikosti bydliště v určité míře zkreslující.

Jak již bylo diskutováno výše, lidé jsou ovlivněni společenskými podmínkami, ve kterých vyrůstali a žijí [Mannheim 2007; Roof 2009]. Tyto systémové podmínky ovlivňují nejen náboženský život, ale i jednotlivé instituce, mezi něž patří i církve. Podmínky pro náboženský život i činnost církví v bývalém Československu mezi roky 1945-1989 podrobně shrnuli například S. Balík a J. Hanuš [2007]. Po převzetí moci komunisty (1948) se tyto podmínky výrazně změnily. Protináboženská politika státní moci byla zaměřena na omezení vlivu církve a potlačování veřejných náboženských aktivit. Cílem ideologické propagandy byla prezentace náboženství

jako zastaralé a nepotřebné ideologie, která měla být nahrazena vědeckým materialismem. Mezigenerační kontinuita náboženské paměti [Hervieu-Leger 1998] tak byla narušena právě těmito systémovými sekularizačními tlaky. Důsledkem byl zrychlený proces sekularizace, který výrazněji postihl Česko oproti Slovensku [např. Froese 2005]. Vyšší míra sekularity ČR oproti Slovensku by měla znamenat i nižší význam náboženství v každodenních životech lidí. Tedy i při výběru partnera s důsledkem nižší míry náboženské homogamie ve společnosti.

Data

Tato práce vychází ze sekundární analýzy datových souborů *European Values Study 2008* (EVS 2008) a *International Social Survey Programme 2008 – Religion* (ISSP 2008). Data jsou vážena.

Vysvětlované proměnné

- Subjektivní důležitost sdíleného náboženského přesvědčení mezi partnery: Je indikována odpovědí respondentů na otázku Q42 (EVS 2008), že sdílené náboženské přesvědčení partnerů pokládají pro úspěšné manželství za „velmi důležité“. Dalšími kategoriemi v této otázce jsou odpovědi „celkem důležité“ a „nepříliš důležité“. Stejně jsou kategorizovány i odpovědi zjišťující deklarovanou důležitost shodného sociálního původu a spokojeného sexuálního života. Následující indikátory jsou konstruovány z proměnných z datového souboru ISSP 2008.
- Náboženská homogamie: Je indikována deklarací shodného světového názoru, náboženského nebo nenáboženského, u obou partnerů. Pokud se k náboženskému vyznání hlásí pouze jeden z partnerů, pak je tento pár řazen mezi nábožensky heterogamní.
- Homogamní v náboženském vyznání: Oba partneři se hlásí k náboženskému vyznání.
- Při identifikaci párů nábožensky homogamních a homogamních s vyznáním nejsou rozlišovány jednotlivé náboženské konfese. V Česku i na Slovensku je minimální zastoupení lidí, kteří se hlásí k mimokřesťanskému náboženství.

Vysvětlující proměnné

- Tradiční religiozita: Byla konstruována proměnná o třech kategoriích: S náboženským vyznáním, ale bez pravidelné účasti na bohoslužbách. S náboženským vyznáním i pravidelnou účastí. Referenční kategorií této proměnné je kategorie bez vyznání i pravidelné účasti. Míra pravidelnosti účasti na bohoslužbách byla nastavena na hodnotu účasti 1krát měsíčně a více.
- Velikost obce bydliště: Byla konstruována dichotomická proměnná s kategoriemi bydliště ve městě (>5000 obyvatel) a na venkově (<5000 obyvatel).

- Společensko-historické podmínky: Bylo konstruováno šest desetiletých věkových kohort dle věku respondenta. Tito respondenti vypovídali o náboženském vyznání svých rodičů ve svém dětství a to ve věku 12 let. V případě užití takovýchto retrospektivních otázek lze očekávat určitá zkreslení. Zkreslení daná vzpomínáním respondenta na své dětství i možnou idealizací jeho výpovědí. Ovšem užití retrospektivních indikátorů a jejich validita byla úspěšně testována v předcházejících empirických pracích [viz Iannaccone 2003].
- Mimo možná zkreslení analytických výsledků vycházejících z retrospektivních indikátorů je nutno uvažovat i o možném vlivu „social desirability“. To znamená o možném nadhodnocování nebo podhodnocování výpovědí respondentů. Již samotná odpověď na dotazníkovou otázku indikující světový názor respondenta i jeho rodičů sice obsahuje deklaraci konkrétní náboženské konfese, ale neobsahuje sílu vztahu jedince k náboženství.

Spojení vírou

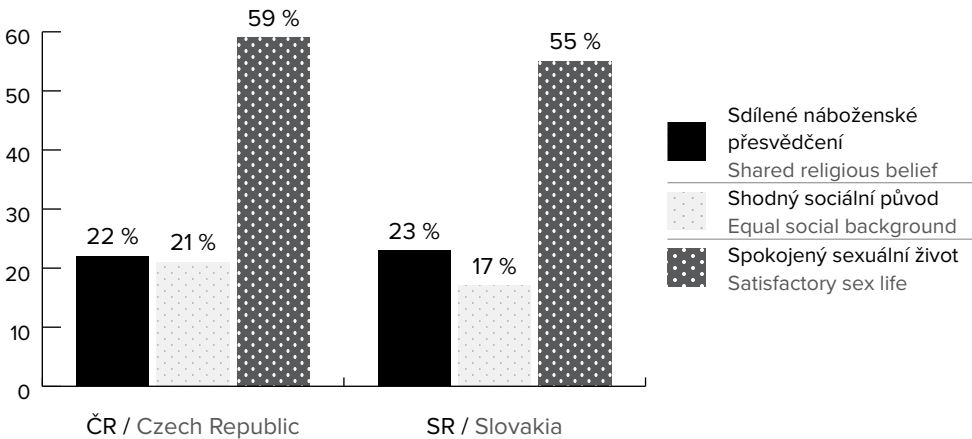
Párovým soužitím – manželstvím nebo kohabitacím – předchází výběry partnerů na sňatkovém trhu. Lidé si vybírají budoucí partnery podle svých očekávání z budoucího vztahu, pod vlivem sociálních faktorů a jejich výběry jsou omezeny možnostmi nabídky na sňatkovém trhu. V rámci tématu této práce je možno se ptát: Jaká míra důležitosti je ve společnosti přikládána právě shodnému náboženskému přesvědčení mezi partnery i jakou míru deklarované důležitosti má tato shoda v porovnání s některými dalšími sdílenými charakteristikami. A následně, zda se subjektivní postoje vyjadřující význam shodného náboženského přesvědčení u budoucích partnerů odrážejí také v míře uskutečněných nábožensky homogamních párových výběrech. A nakonec, zda se dnešní sekulární ČR v těchto subjektivních názorových postojích i objektivně uskutečněných nábožensky homogamních soužitích liší od více religiozního Slovenska.

Názorové postoje

Každý jedinec, který má zájem o navázání vztahu, má o svém budoucím partnerovi určité představy. Sledovaných a preferovaných charakteristik je celá řada a mohou mít pro různé hledající rozdílný význam. Při užším zaměření se na některé z charakteristik, které budou oba partneři ve společném životě sdílet, může mít určitou míru významu i sdílené náboženské přesvědčení.

Graf 1. Podíly jedinců, kteří považují shodnost partnerů v uvedených charakteristikách pro manželství za velmi důležitou

Figure 1. Shares of individuals who find similarity between partners on selected characteristics to be important

Zdroj: EVS 2008.
Source: EVS 2008.

V grafu 1 jsou zobrazeny procentuální podíly jedinců ze současných dospělých populací, těch jedinců, kteří považují sdílené náboženské přesvědčení, shodný sociální původ a spokojený sexuální život za velmi důležité pro manželství². Na první pohled je patrné, že u všech tří sledovaných charakteristik se názorové postoje na jejich výši důležitosti v Česku oproti Slovensku výrazněji neliší. Také mezi deklarovanou důležitostí sdíleného náboženského přesvědčení a shodného sociálního původu je velmi malý rozdíl, za velmi důležité je v obou zemích považuje asi pětina lidí. To znamená, že v současnosti jsou obě společnosti vůči nábožensky a sociálně heterogamním svazkům názorově převážně otevřeny. Na rozdíl od těchto dvou charakteristik je v partnerském vztahu přikládána více než dvounásobná důležitost sexuálnímu vyžití. Spokojený sexuální život považuje v manželství za velmi důležitý 59 % Čechů a 55 % Slováků. Při porovnání deklarované důležitosti všech tří uváděných charakteristik vyplývá, že v současnosti je nejvyšší míra důležitosti přikládána sexuálnímu vyžití a to v obou zemích. Zásadním zjištěním však zůstává, že názorové postoje vůči důležitosti shodného náboženského přesvědčení pro partnerský vztah se mezi oběma zeměmi v současnosti výrazněji neliší. To znamená, že dnešní česká společnost není v tomto subjektivním indikátoru významu náboženství oproti slovenské společnosti více sekulární.

V grafu 1 byly zobrazeny názorové postoje celých dospělých populací. Tyto postoje vůči důležitosti náboženství pro výběr partnera se však mohou lišit v závislosti na významu, který má náboženství v životech lidí. Proto jsou v tabulce 1 uvedeny hodnoty šancí na pocítovanou důležitost

² Dalšími kategoriemi v těchto otázkách je „celkem důležité“ a „nepříliš důležité“.

sdíleného náboženského přesvědčení mezi partnery (opět kategorie odpovědi „velmi důležité“) v závislosti na religiozitě. Míra religiozity ve společnosti však také narůstá spolu s věkem a je vyšší na venkově oproti městu. Na druhou stranu, názorové postoje vůči důležitosti sdíleného náboženského přesvědčení mohou být ovlivněny také věkem i velikostí bydliště. Starší lidé i obyvatelé venkova mohou být silněji ovlivněni tradicemi. Proto do modelu v tabulce 1 vstupují i proměnné indikující věk a velikost bydliště, aby byl vliv religiozity očištěn od těchto dvou prediktorů.

Tabulka 1. Hodnoty šancí na názorový postoj, že sdílené náboženské přesvědčení je pro manželství „velmi důležité“

	ČR	SR
S náboženským vyznáním	*1,2	2,9
S náboženským vyznáním i pravidelnou účastí	6,6	11,5
Bydliště na venkově	0,6	*0,8
Věk	*1	1,01

n: ČR=1597 a SR=1455; *sig>0,05, jinak sig<0,05.

Zdroj: EVS 2008.

Table 1. Odds of the opinion that shared religious belief is “highly important” for marriage

	Czech Republic	Slovakia
Religious	*1.2	2.9
Religious and regular attendance	6.6	11.5
Rural place of residence	0.6	*0.8
Age	*1	1.01

n = 1597 (Czech Republic), 1455 (Slovakia); * sig > 0.05, else sig < 0.05.

Source: EVS 2008.

V ČR není hodnota šance daná deklarací vyznání nebo nenáboženského světového názoru statisticky signifikantní. Proto nelze říci, že v současné české společnosti náboženský nebo nenáboženský světový názor ovlivňuje deklarovanou důležitost shody partnerů v jejich náboženském přesvědčení. Šance na tuto deklarovanou důležitost jsou 6,6krát vyšší až v případech jedinců, kteří se hlásí k náboženskému vyznání a současně se i pravidelně (alespoň 1krát měsíčně) účastní bohoslužeb. Na Slovensku jsou tyto šance 2,9krát vyšší u jedinců, kteří se hlásí k náboženskému vyznání a 11,5krát vyšší pokud tito věřící také pravidelně navštěvují bohoslužby. V souhrnu lze konstatovat, že sdílené náboženské přesvědčení je, bez ohledu na vliv velikosti místa bydliště i věku, v obou zemích vnímáno jako výrazně důležitější hlavně mezi pravidelnými účastníky bohoslužeb a na Slovensku je tento aspekt silnějším determinantem oproti Česku. Návštěvníci bohoslužeb jsou tak vůči nábožensky heterogamním soužitím méně otevřenou skupinou nejen oproti věřícím bez pravidelné návštěvnosti, ale i části populace bez náboženského vyznání. Vliv věku a velikosti bydliště, opět očištěný od vlivu ostatních prediktorů, je buď to statisticky nevýznamný, nebo oproti vlivu religiozity mnohem nižší.

Náboženská homogamie

Výsledkem výběru partnera na sňatkovém trhu mohou být následná párová soužití – kohabitace nebo manželství. Pokud náboženství na sňatkovém trhu hraje důležitou roli, pokud má pro samotné vybírající při jejich volbě určitý subjektivní význam, pak by se měl tento význam odrazit i v objektivně uskutečněných výběrech. Výsledkem nábožensky podmíněných výběrů jsou následně nábožensky homogamní nebo heterogamní párová soužití.

Tabulka 2a. Podíly jedinců a jejich partnerů(ek) bez vyznání a s vyznáním v současné české a slovenské populaci (celková procenta)

	ČR			SR		
	partneři			partneři		
Respondent	bez vyznání	s vyznáním	celkem	bez vyznání	s vyznáním	celkem
Bez vyznání	54%	12%	66%	10%	7%	17%
S vyznáním	6%	28%	34%	4%	79%	83%
Celkem	60%	40%	100%	14%	86%	100%

n: ČR=693, SR=736. Likelihood Ratio: ČR=289,1, SR=192,3, sig<0,05.

Zdroj: ISSP 2008.

Table 2a. Shares of non-religious and religious individuals and their partners in current Czech and Slovak populations (percent of total)

	Czech Republic			Slovakia		
	Partners			Partners		
Respondent	Non-religious	Religious	Total	Non-religious	Religious	Total
Non-religious	54%	12%	66%	10%	7%	17%
Religious	6%	28%	34%	4%	79%	83%
Total	60%	40%	100%	14%	86%	100%

n = 693 (Czech Republic), 736 (Slovakia). Likelihood Ratio = 289.1 (Czech Republic), 192.3 (Slovakia), sig < 0.05.

Source: ISSP 2008.

Ze součtu hodnot na diagonálách tabulky 2a je patrné, že se v současné české populaci partneři shodují v náboženském nebo nenáboženském světovém názoru v 82 % případů (54+28=82) a na Slovensku v 89 % případů (10+79=89). V opačném náhledu se v ČR jen 18 % párů ve světovém názoru liší a na Slovensku jen 11 %. Mezi těmito mírami absolutní náboženské homogamie/heterogamie v současné české a slovenské populaci je rozdíl jen o 7 procentních bodů. O 7 procentních bodů, i když se v Česku v současnosti k náboženskému vyznání (řádek Celkem) hlásí 34 % lidí a na Slovensku 83 % lidí. To je přibližně 2,5 násobek. Na základě těchto rozdílů v podílech lidí hlásících se k náboženskému vyznání se obě země výrazně liší pouze v podílech párů, které jsou homogamní s vyznáním a opačně homogamní bez vyznání. V ČR je to 54 % a 28 % a na Slovensku 10 % a 79 %. Obě země se tak výrazně liší v podílech lidí hlásících se k náboženskému

vyznání, v podílech párů homogamních s vyznáním a homogamních v nenáboženském světovém názoru, ale jen o 7 procentních bodů v podílech párů shodujících se v náboženském nebo nenáboženském světovém názoru. Vysoké míry této absolutní náboženské homogamie, opačně nízké míry heterogamie, vypovídají o vysokém významu náboženského nebo nenáboženského světového názoru pro párové soužití³, který je mírně vyšší na Slovensku. V tomto úzkém aspektu významu náboženství pro párové soužití nelze považovat současné Česko za výrazněji sekulárnější oproti Slovensku. Zbývá však dořešit dvě otázky. Za první, v grafu 1 bylo zjištěno, že shodné náboženské přesvědčení u partnerů považuje v obou zemích za velmi důležité asi jen pětina populace. Jak však vyplynulo z hodnot v tabulce 2a, v obou zemích je nábožensky homogamních více než čtyři pětiny párů. To jsou výrazné rozdíly mezi subjektivně deklarovanou důležitostí náboženství při výběru partnera a objektivně uskutečněnými nábožensky podmíněnými párovými výběry. Tato otázka bude řešena v následující podkapitole. A za druhé, při sledování míry náboženské homogamie, případně při sledování vlivů individuálních a sociálních faktorů je třeba také uvažovat o potencionálním vlivu faktorů strukturálních. To znamená, že je třeba spolu s mírou absolutní náboženské homogamie třeba také zjistit míru relativní náboženské homogamie.

Tabulka 2b. Podíly mužů a jejich partnerek bez vyznání a s vyznáním v současné české a slovenské populaci (celková procenta)

	ČR			SR		
	ženy			ženy		
Muži	bez vyznání	s vyznáním	celkem	bez vyznání	s vyznáním	celkem
Bez vyznání	56%	15%	71%	12%	10%	22%
S vyznáním	3%	26%	29%	2%	76%	78%
Celkem	59%	41%	100%	14%	86%	100%

n: ČR=332, SR=346. Likelihood Ratio: ČR=142,4, SR=133,7, sig<0,05.

Zdroj: ISSP 2008.

Table 2b. Shares of non-religious and religious men and their partners in current Czech and Slovak populations (percent of total)

	Czech Republic			Slovakia		
	Women			Women		
Men	Non-religious	Religious	Total	Non-religious	Religious	Total
Non-religious	56%	15%	71%	12%	10%	22%
Religious	3%	26%	29%	2%	76%	78%
Total	59%	41%	100%	14%	86%	100%

n = 332 (Czech Republic), 346 (Slovakia). Likelihood Ratio = 142.4 (Czech Republic), 133.7 (Slovakia), sig < 0.05.

³ Není rozlišeno, zda je náboženská homogamie výsledkem párového výběru nebo zda jeden z partnerů převzal světový názor svého partnera až v průběhu soužití.

Source: ISSP 2008.

Podobně jako z hodnot v tabulce 2a, tak i v tabulce 2b je možno počítat míry absolutní náboženské homogamie, ovšem tentokrát v rozlišení pohlaví, tedy s možností sledovat genderovou strukturu religiozity. Genderová struktura religiozity může pro heterosexuální párový výběr znamenat určitá strukturální omezení výběru, která jsou dána rozdílnými počty mužů a žen s vyznáním v nabídce na sňatkovém trhu. Ze součtů hodnot na diagonálách tabulky 2b je patrné, že i při genderovém rozlišení jsou míry absolutní náboženské homogamie prakticky shodné s výsledky v tabulce 2a. V ČR opět 82 % a na Slovensku 88 %⁴. Rozdíly však lze sledovat v genderové struktuře. Zatímco v ČR se ze sledovaných párů hlásí k náboženskému vyznání 29 % mužů a 41 % žen, tak na Slovensku je to 78 % mužů a 86 % žen. Je patrné, že strukturální omezení sňatkového trhu by mohlo při nábožensky podmíněném párovém výběru hrát nezanedbatelnou roli. Pro zjištění míry náboženské homogamie očištěné od potenciačních vlivů strukturálních faktorů jsou možné dva postupy. Jednak výpočet míry absolutní homogamie, která by vznikla bez nábožensky podmíněných párových výběrů a srovnání této hodnoty se zjištěnou hodnotou absolutní homogamie (viz tabulka 4). Za druhé je to použití míry relativní homogamie. Pro první postup lze na základě marginálních četností v tabulce 2b konstruovat pro případ ČR následující vzorec. Pokud je s vyznáním 29 % mužů a 41 % žen, bez vyznání 71 % mužů a 59 % žen pak: $(0,29 \cdot 0,41) + (0,71 \cdot 0,59) = 0,59$. Pokud by tedy muži a ženy uvedení v tabulce 2b vytvořily náhodným výběrem heterosexuální páry, pak by byla míra jejich absolutní náboženské homogamie 59 %. Zjištěná míra byla 82 %, tedy o 23 procentních bodů vyšší. Na Slovensku by byla této homogamie daná náhodným výběrem 70 % a zjištěná 88 %, tedy rozdíl o 18 procentních bodů.

Druhým z možných metodologických postupů je výpočet míry relativní náboženské homogamie, která je očištěna od vlivu strukturálních omezení nabídky sňatkového trhu. Opět výpočty z hodnot v tabulce 2b. V ČR mají muži s vyznáním 8,7krát vyšší šanci na soužití s ženou také s vyznáním oproti tomu, že by měli partnerky bez vyznání ($26:3=8,7$). Šance mužů bez vyznání na ženy s vyznáním jsou 0,27krát nižší ($15:56=0,27$). Z poměru hodnot šancí $8,7:0,27=32,2$ je zřejmé, že muži s vyznáním mají, oproti mužům bez vyznání, 32,2krát vyšší šance na výběr partnerek také s vyznáním. Na Slovensku je hodnota poměrů těchto šancí vyšší a to 45,8. Podobně jako byla na Slovensku oproti ČR zjištěna mírně vyšší míra absolutní náboženské homogamie a to o 7 procentních bodů, tak byla na Slovensku zjištěna i vyšší míra relativní náboženské homogamie. Při porovnání hodnot poměrů šancí v obou zemích lze říci, že muži s náboženským vyznáním mají na Slovensku oproti Česku 1,4krát vyšší šance na partnerky také s vyznáním ($45,8:32,2=1,4$).

Při výpočtech z hodnot v tabulce 2b bylo zjištěno, že při vyloučení možných vlivů strukturálních faktorů mají muži v ČR šanci na výběr partnerky také s vyznáním na hodnotě 32,2 a na Slovensku 45,8. Při zkoumání míry vlivu dalších prediktorů, to znamená změn hodnot těchto šancí v závislosti na dalších vysvětlujících proměnných, se standardně používají log-lineární

⁴ Rozdíl jednoho procentního bodu není považován za věcně významný.

modely. Ovšem s nárůstem třídicích kritérií také klesá zastoupení absolutních četností v buňkách vícerozměrných tabulek. Při omezeném počtu případů v datovém souboru tak mohou být absolutní četnosti v některých buňkách tabulek velmi nízké až nulové, a to by znamenalo riziko zkreslení analytických výsledků. Mužů, kteří zodpověděli otázku na své náboženské vyznání, kteří současně mají partnerky a zodpověděli také otázku na náboženské vyznání svých partnerek je v datovém souboru ISSP 2008 pro ČR $n=332$ a pro Slovensko $n=346$ (viz tabulka 2b). Na základě limitovaného počtu případů, nízkého podílu nábožensky heterogamních párů (viz tabulka 2b) a vyšší religiozity žen oproti mužům lze předpokládat, že například zastoupení mužů s vyznáním, kteří mají partnerky bez vyznání, bude velmi nízké⁵. V tomto okamžiku je třeba volit mezi dvěma příčinami zkreslení analytických výsledků. Jednak by bylo možno použít log-lineární modely a přijmout riziko zkreslení dané nedostatečným zastoupením absolutních četností v některých buňkách vícerozměrných tabulek. Druhou variantou může být použití logistické regrese s binominální proměnnou indikující homogamii s vyznáním a tím přijmout riziko zkreslení dané genderovou strukturou religiozity na sňatkovém trhu. Pro další část analýzy byla zvolena druhá z těchto variant.

Tabulka 3. Hodnoty šancí na homogamii s náboženským vyznáním

	ČR	SR
Oba rodiče s vyznáním	5,5	6,4
Návštěvnost bohoslužeb	4,4	5,9
Bydliště na venkově	**1,5	**2
Věk	1,04	*1,03

n : ČR=270, SR=646.

**Sig>0,1, *sig=0,1, jinak sig<0,05.

Zdroj: ISSP 2008.

Table 3. Odds of religious homogamy

	Czech Republic	Slovakia
Both parents religious	5.5	6.4
Attendance of religious services	4.4	5.9
Rural place of residence	**1.5	**2
Age	1.04	*1.03

$n = 270$ (Czech Republic), 646 (Slovakia).

** Sig > 0.1, * sig = 0.1, else sig < 0.05.

Source: ISSP 2008.

V tabulce 3 jsou uvedeny hodnoty šancí jedinců hlásících se k náboženskému vyznání na to, aby měli partnery také s vyznáním, to znamená jejich šance na homogamii s vyznáním. Pokud jedinec hlásící se v dospělosti k náboženskému vyznání vyrůstal v rodině, kde se k náboženskému

⁵ Nedostatečné zastoupení absolutních četností se projevilo již v tabulce 2x2x2.

vyznání hlásili oba rodiče, pak měl oproti rodině původu, kde se k vyznání hlásil pouze jeden z rodičů, v ČR 5,5krát vyšší šanci, že si vybere a bude žít s partnerem/partnerkou také s vyznáním. Na Slovensku je hodnota této šance mírně vyšší, 6,4krát. Rodiče shodující se v náboženském vyznání – homogamní s vyznáním - vytvářejí pro vychovávané potomky nerozporné náboženské prostředí. Proto jsou pro dítě nejen shodnými náboženskými rolovými vzory, ale shodnost rodičů v náboženském vyznání také znamená, že náboženství mělo pro rodiče v jejich vzájemném výběru a tedy i v jejich životech určitý význam. Proto svůj pocíťovaný význam náboženství mohli předávat svým potomkům a tento předaný význam pak ovlivňuje i párové výběry těchto potomků v dospělosti. Rodičovská homogamie s vyznáním je tak v určité míře mezigeneračně reprodukována. Šance na homogamii s náboženským vyznáním jsou výrazně ovlivněny také pravidelnou (alespoň 1krát měsíčně) účastí na bohoslužbách. Návštěvnost bohoslužeb může vypovídat o pocíťovaném významu církevní religiozity a tento význam navyšuje šance člověka s vyznáním na volbu partnera také s vyznáním v ČR 4,4krát a na Slovensku 5,9krát. Na základě statistické nesignifikance nelze prokázat vliv velikosti místa bydliště. Nakonec, šance na homogamii s vyznáním mírně narůstají spolu s věkem.

V souhrnu lze říci, že lidé hlásící se k náboženskému vyznání více preferují partnery také s vyznáním v závislosti na pocíťované důležitosti náboženství v jejich životech. Tato pocíťovaná důležitost má svůj sociální původ. Hlavně v obsahu primární socializace v rodině původu s náboženským prostředím a také v náboženském životě dospělého člověka, přesněji v jeho účasti na bohoslužbách. Vliv významu náboženství v životě ovlivňuje nábožensky podmíněný výběr partnera a následně i homogamii s vyznáním, na Slovensku oproti ČR mírně více. Jednou z možných příčin nižšího vlivu rodiny původu a církevní religiozity v případě ČR oproti Slovensku může být i odlišná míra diskontinuity náboženské paměti, to znamená tradičního vlivu rodiny původu, celkového vlivu tradic a církvi v celé společnosti [Hervieu-Leger 1998, 2000].

Časový průběh náboženské homogamie

Z hodnot v grafu 1 vyplynulo, že v současnosti považuje shodné náboženské přesvědčení pro manželství za velmi důležité asi jen pětina české a podobně i slovenské populace. Oproti této nízké míře deklarované důležitosti je podíl nábožensky homogamních v ČR 82 % a na Slovensku 89 % (viz tabulka 2a). Toto jsou výrazné rozpory mezi subjektivně deklarovanou důležitostí náboženství pro partnerské soužití a objektivně uskutečněnými nábožensky podmíněnými párovými výběry. Příčina může být následující. Názorové postoje uvedené v grafu 1 jsou platné pro současnou společnost a podíly nábožensky homogamních párů, vypočtené z hodnot v tabulce 2a i 2b, jsou výsledkem párových výběrů, které byly u starších ročníků uskutečněny již před mnoha desetiletími. Tedy výběrů, které byly na sňatkovém trhu ovlivněny okruhy individuálních, sociálních a strukturálních faktorů, působících v konkrétní době. Právě názorové postoje vůči důležitosti náboženství, společenské podmínky i struktury příležitostí mohly být

v jednotlivých obdobích rozdílné a proto mohly i rozdílnou silou ovlivňovat výslednou volbu partnerů. Tím i současnou míru náboženské homogamie.

Tabulka 4. Podíly matek a otců s náboženským vyznáním a podíly nábožensky homogamních rodičovských párů

	ČR			SR		
	Matky s vyznáním	Otcové s vyznáním	Náboženská Homogamie	Matky s vyznáním	Otcové s vyznáním	Náboženská Homogamie
-1948	90%	88%	92% (80%)	100%	100%	100% (100%)
1949-58	84%	77%	92% (68%)	99%	99%	100% (98%)
1959-68	74%	70%	92% (60%)	95%	93%	96% (87%)
1969-78	66%	60%	90% (53%)	90%	86%	96% (79%)
1979-88	50%	46%	92% (50%)	89%	86%	97% (78%)
1989-98	35%	33%	91% (55%)	90%	83%	92% (76%)

n: ČR=1260, SR=1079.

Zdroj: ISSP 2008.

Pozn.: Ve sloupcích "Náboženská homogamie" jsou uvedeny podíly nábožensky homogamních rodičovských párů a v závorkách pro srovnání podíly, které by vznikly při náhodném spárování.

Table 4. Shares of religious mothers and fathers and shares of religiously homogamous parental couples

	Czech Republic			Slovakia		
	Religious mothers	Religious fathers	Religious homogamy	Religious mothers	Religious fathers	Religious homogamy
-1948	90%	88%	92% (80%)	100%	100%	100% (100%)
1949-58	84%	77%	92% (68%)	99%	99%	100% (98%)
1959-68	74%	70%	92% (60%)	95%	93%	96% (87%)
1969-78	66%	60%	90% (53%)	90%	86%	96% (79%)
1979-88	50%	46%	92% (50%)	89%	86%	97% (78%)
1989-98	35%	33%	91% (55%)	90%	83%	92% (76%)

n = 1260 (Czech Republic), 1079 (Slovakia). Source: ISSP 2008.

Note: The 'Religious homogamy' columns indicate the proportions of religiously homogamous couples, compared to the parenthesized proportions that would result from random assignment.

Proto jsou v tabulce 4, pro zpětný náhled v čase, uvedeny podíly matek a otců, kteří se hlásili k náboženskému vyznání a to spolu s podíly nábožensky homogamních rodičovských párů. Tyto hodnoty jsou zjištěny z výpovědí respondentů na základě otázek, zda se jejich matky a otcové hlásili k náboženskému vyznání, když byli v dětském věku. Na základě tohoto věku respondentů lze předpokládat, že jejich rodiče byli v jednotlivých obdobích přibližně ve středním věku a že v souladu se svoji pocítovanou důležitostí náboženství v životě vytvořili pár více než o dekádu dříve.

Z hodnot v tabulce 4 je patrné, že v ČR se před rokem 1948 hlásil k náboženskému vyznání velký podíl rodičů, 90 % matek a 88 % otců. Během následných období tyto podíly setrvale klesaly a na konci 20. století se k náboženskému vyznání hlásilo 35 % matek a 33 % otců. Během půlstoletí se česká společnost, v tomto případě měřeno prostřednictvím rodičů, v této formě tradiční religiozity stala z převážně religiozní převážně sekulární [srov. Paleček, Vido 2014]. Takovýto razantní pokles vypovídá o výrazném procesu sekularizace. Ovšem i přes tento výrazný sekularizační proces byla v celém sledovaném časovém období míra absolutní náboženské homogamie⁶ stabilní, na vysoké míře přibližně 90 %.

To znamená, že se v ČR v celém průběhu druhé poloviny 20. století 90 % rodičů shodovalo ve svém náboženském nebo nenáboženském světovém názoru. Vysoká hodnota náboženské homogamie se i přes výrazný pokles podílů rodičů s vyznáním v celém období nemění. To znamená, že náboženský nebo nenáboženský světový názor měl při výběru partnera setrvale vysoký význam. Pro zpětné zjišťování významu náboženství při výběru partnera je však třeba neopomíjet, že podíl nábožensky homogamních rodičů byl z určité části vynucen náboženskou strukturou na sňatkovém trhu v okamžiku vzájemného výběru.

Podíl matek s vyznáním byl vždy vyšší oproti podílu otců. Toto zjištění je v souladu s předchozími výzkumy genderové struktury religiozity [např. Hamplová 2011]. Určitý podíl žen s vyznáním tak byl nucen volit partnera bez vyznání a i opačně, určitý podíl mužů bez vyznání byl nucen volit partnerky s vyznáním. Tím vznikaly nábožensky heterogamní párové výběry, vynucené genderovou strukturou religiozity na sňatkovém trhu. Proto jsou v tabulce 4 mimo „zjištěných“ hodnot uvedeny v závorkách také hodnoty „očekávané“ míry náboženské homogamie. Očekávané hodnoty by nastaly, pokud by se rodiče, kteří vstoupili do výpočtů v tabulce 4, spárovali naprosto náhodně, tzn. bez jakýchkoliv vlivů. Pravděpodobnost na náhodný výběr je například pro věkovou kohortu -1948 vypočtena takto: Pokud se z matek k náboženskému vyznání hlásilo 90 %, tak jich bylo 10 % bez vyznání a u otců to bylo 88 % a 12 %. Z toho vzorec: $p = (0,9 * 0,88) + (0,1 * 0,12) = 0,804$. Pro procentuální vyjádření je to po zaokrouhlení $100 * 0,8 = 80$ %. Pokud by se rodiče spadající do kohorty -1948 spárovali náhodně, pak by se ve svém světovém názoru shodovali v 80 % případů. Míra náboženské homogamie by byla 80 %. Nelze však jednoznačně tvrdit, že rozdíl mezi zjištěnými a očekávanými hodnotami vypovídá čistě o vlivu světového názoru na párový výběr těchto rodičů. Náboženství mohlo být při výběru důležité

⁶ Sledování míry relativní náboženské homogamie, která není ovlivněna strukturálními omezeními, by byla zkreslující, protože do analýzy vstoupili pouze rodičovské páry, nikoliv všichni aktéři, kteří mohli být zúčastněni na sňatkovém trhu.

i pro ty jedince, kteří byli omezeni náboženskou strukturou sňatkového trhu. Důležitým zjištěním však zůstává, že v ČR se i přes výrazný proces sekularizace v celé druhé polovině 20. století udržovala míra náboženské homogamie na vysoké hodnotě.

Situace na Slovensku byla odlišná. Ještě v 50. letech se k náboženskému vyznání hlásili téměř všichni rodiče. Na základě nepřítomnosti rodičů bez vyznání nezbyl žádný prostor pro jejich náboženskou heterogamii. Teprve v dekadě 60. let klesl podíl matek s vyznáním na 95 % a otců na 93 % a tyto podíly dále poklesly do konce století na 90 % a 83 %. Od 60. let je také zjištěn pokles podílu nábožensky homogamních rodičovských párů, přibližně na 96 %. Tento podíl klesá v poslední dekádě na 92 % a tím se přibližně vyrovnává s mírou náboženské homogamie v ČR. Na Slovensku byla 100% míra náboženské homogamie v prvních dvou kohortách vynučená náboženskou strukturou sňatkového trhu, viz očekávané hodnoty v závorkách.

V souhrnu by bylo možno konstatovat, že podobně jako se neliší současná česká i slovenská společnost v názorových postojích vůči důležitosti sdíleného náboženského přesvědčení pro manželství (viz graf 1), tak se ke konci 20. století neliší ani v míře náboženské homogamie rodičovských párů středního věku⁷. Tato podobnost je zjištěna i přes fakt, že se koncem 20. století na Slovensku k náboženskému vyznání hlásil více než dvounásobný podíl rodičů oproti Česku.

Závěr

Je známým faktem, že dnešní ČR je v tradičních formách religiozity oproti Slovensku výrazně sekulárnější. Tato práce se zaměřila pouze na jeden z aspektů významu náboženství ve společnosti a to jeho významu pro výběr životního partnera na sňatkovém trhu. Míra tohoto významu byla zjišťována jednak prostřednictvím deklarované důležitosti sdíleného náboženského přesvědčení pro společný život a jako ex post sociologické vysvětlení také prostřednictvím podílů nábožensky homogamních/heterogamních párů.

Z hlediska názorových postojů, které vypovídají o subjektivně pocíťované důležitosti náboženského přesvědčení pro společný život, nelze současnou ČR považovat oproti Slovensku za výrazně sekulárnější. Sdílenému náboženskému přesvědčení je v obou zemích přisuzována přibližně stejná míra důležitosti, za velmi důležité je považuje jen asi pětina lidí. V odečtu této pětiny od 100 % je možno konstatovat, že v obou zemích je dnes většina, přibližně 80 % lidí, více či méně otevřena vůči nábožensky heterogamním výběrům a tím i následným soužitím. Míra pocíťované důležitosti náboženského vyznání pro párové soužití je nejvyšší v případech lidí, kteří se hlásí k náboženskému vyznání a přitom se také pravidelně účastní i bohoslužeb v kostelích. Tyto hodnoty v opačném náhledu říkají, že u jedinců s poklesem míry tradiční religiozity narůstá otevřenost vůči nábožensky heterogamním soužitím.

Mezi deklarovanou důležitostí náboženství pro výběr partnera a prakticky uskutečněnými nábožensky podmíněnými výběry byl však v obou zemích zjištěn výrazný rozdíl. Zatímco

⁷ Majících potomka v dětském věku, který v dospělosti vypovídal o jejich náboženském vyznání.

sdílené náboženské přesvědčení u partnerů považuje v obou zemích za velmi důležité pouze asi pětina lidí, tak podíl partnerů, kteří se v současnosti shodují v náboženském vyznání je přibližně čtyřnásobný. Tyto rozdíly mezi deklarovaným významem a mírou absolutní náboženské homogamie by mohly být dány faktem, že míra důležitosti náboženství pro společný život (viz graf 1) je platná v současné společnosti a že míra homogamie s vyznáním (viz např. tabulka 2a) je platná pro všechny dnes žijící páry, tedy i pro partnerské výběry uskutečněné již před mnoha desetiletími. Tedy v době, kdy náboženství mohlo hrát ve společnosti při výběru partnera významnější roli. Ovšem z výsledků v tabulce 4 je zřejmé, že v ČR se přibližně 90 % rodičovských párů shodovalo ve svém světovém názoru a že se tento vysoký podíl v čase významněji neměnil. K poklesu v čase došlo pouze na Slovensku, jehož míra náboženské homogamie se ke konci století postupně vyrovnala ČR. Vyšší míra náboženské homogamie na Slovensku byla v předchozích dekádách způsobena také strukturálními omezeními, tedy nulovým nebo nízkým počtem potencionálních partnerů bez vyznání. Na základě vysokých podílů partnerů shodujících se ve světovém názoru lze konstatovat, že v obou zemích náboženské vyznání mělo a stále má pro společný život vysoký význam. Míry náboženské homogamie rodičovských párů se ke konci 20. století mezi ČR a Slovenskem vyrovnávají. Obě země se v současnosti také výrazněji neliší ani v názorech na důležitost sdíleného náboženského přesvědčení mezi partnery. V souhrnu nelze říci, že v současné české společnosti má světový názor, náboženský nebo nenáboženský, při párovém výběru výrazněji nižší význam oproti společnosti slovenské.

Analytická část této práce měla převážně deskriptivní charakter. Cílem byl především popis vývoje a stavu významu náboženství při výběru partnera a tohoto významu jako ex-post sociologického vysvětlení prostřednictvím míry náboženské homogamie. Shodnost nebo rozdílnost rodičů v jejich religiozitě je důležitým aspektem utvářejícím prostředí, ve kterém je vychovávána následná generace. Proto by si téma náboženské homogamie, jejich příčin i důsledků, zasloužilo další rozsáhlejší studii.

LITERATURA

- Bader, Christopher D., Scott A. Desmond. 2006. „Do as I Say and as I Do: The Effects of Consistent Parental Beliefs and Behaviors Upon Religious Transmission.” *Sociology of Religion* 67 (3): 313–329. <http://dx.doi.org/10.1093/socrel/67.3.313>.
- Balík, Stanislav, Jiří Hanuš. 2007. *Katolická církev v Československu 1945-1989*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Beck, Ulrich. 2004. *Riziková společnost. Na cestě k jiné moderně*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Becker, Gary S. 1981. *A Treatise on the Family*. Cambridge: University Press.
- Berger, Peter L., Thomas Luckmann. 1999. *Sociální konstrukce reality*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Bisin, Alberto. 2004. „Religious Inter-marriage and Socialization in the United States.” *Journal of Political Economy* 112 (3): 615–664.

- Cox, Harvey. 1966. *The secular city: Secularization and urbanization in theological perspective*. New York: Macmillan Company.
- Froese, Paul. 2005. „Secular Czechs and devout Slovaks: Explaining religious differences.“ *Review of Religious research* 46 (3): 269–283, <http://dx.doi.org/10.2307/3512556>.
- Giddens, Anthony. 1992. *The Transformation of Intimacy. Sexuality, Love and Eroticism in Modern Societies*. Oxford: Polity Press.
- Hamplová, Dana. 2011. „Náboženství a pohlaví: Proč jsou ženy zbožnější než muži?“ *Sociologický časopis* 47 (2): 297–324.
- Hervieu-Leger, Daniele. 1998. „The Transmission and Formation of Socioreligious Identities in Modernity. An Analytical Essay on the Trajectories of Identification.“ *International Sociology* 13 (2): 213–228, <https://doi.org/10.1177/026858098013002005>.
- Hervieu-Leger, Daniele. 2000. *Religion as chain of memory*. Polity Press.
- Iannaccone, Laurence. 2003. *Looking Backward: A Cross-National Study of Religious Trends*. George Mason University: Center of Study of Public Choice.
- Kalmijn, Matthijs. 1991. „Shifting Boundaries. Trends in religious and educational homogamy.“ *American Sociological Review* 56 (6): 786–800, <http://dx.doi.org/10.2307/2096256>.
- Kalmijn, Matthijs. 1998. „Intermarriage and Homogamy. Causes, Patterns, Trends.“ *Annual Review of Sociology* 24: 395–421, <https://doi.org/10.1146/annurev.soc.24.1.395>.
- Katrnák, Tomáš. 2008. *Spříznění volbou? Homogamie a heterogamie manželských párů v České republice*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Katrnák, Tomáš. 2009. „Preference výběru partnera. Liší se rozvedení a svobodní ve sňatkových a partnerských preferencích?“ *Sociológia* 49 (5): 437–456.
- Luckmann, Thomas. 1967. *Invisible Religion. The Problem of Religion in Modern Society*. New York: The Macmillan Company.
- Lužný, Dušan. 1999. *Náboženství a moderní společnost*. Brno: Masarykova Univerzita.
- Mannheim, Karl. 2007. „Problém generací.“ *Sociální studia* 4 (1–2): 11–44.
- Mareš, Petr. 2003. „Sňatkový trh – koncepty a modely“. Pp 75–96 in Mareš, Petr, Tomáš Potočný. *Modernizace a česká rodina*. Brno: Barister Principal.
- Možný, Ivo. 2006. *Rodina a společnost*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Murstein, Bernard I. 1986. *Paths to Marriage*, Beverly Hills (CA): Sage.
- Myers, Scott. 1996. „An interactive model of religiosity inheritance: The Importance of Family Context.“ *American Sociological Review* 61 (5): 858–866, <http://dx.doi.org/10.2307/2096457>.
- Nešpor, Zdeněk R. 2010. „Rodina/domácnost jako náboženská skupina v procesu transformace.“ *Lidé města* 12 (1): 31–60.
- Ortega, Suzane, Hugh Whitt. 1988. „Religious Homogamy and Marital Happiness.“ *Journal of Family Issues* 9 (2): 224–239.
- Paleček, Antonín, Roman Vido. 2014. „Náboženské vyznání v České republice z perspektivy inter a intragenerační transmise.“ *Naše společnost* 12 (2): 24–35, <http://dx.doi.org/10.13060/1214438X.2014.2.12.124>.

- Polack, Detlef. 2008. "Religious Change in Europe: Theoretical Considerations and Empirical Findings." *Social Compass* 55 (2): 168–186, <http://dx.doi.org/10.1177/0037768607089737>.
- Roof, Wade C. 2009. „Generations and Religion.“ Pp. 616–634 in Clarke, Peter (ed.). *The Oxford Handbook of the Sociology of Religion*. Oxford: Oxford University Press.
- Sabe, Jordi C. 2007. „The Crisis in Religious Socialization: An Analytical Proposal.“ *Social Compass* 54 (1): 97–111, <http://dx.doi.org/10.1177/0037768607074155>.
- Singly, François de. 1999. *Sociologie současné rodiny*. Praha: Portál.
- Váně, Jan, Martina Štípková. 2013. „The National Religious Environment and the Orthodoxy of Christian Beliefs: A comparison of Austria, the Czech Republic and Slovakia.“ *Czech Sociological Review* 49 (3): 403–425.
- Vido, Roman. 2006. „Město zbožné a město bezbožné.“ *Sociální studia* 3 (2): 65–84.
- Vido, Roman. 2011. *Konec velkého vyprávění: Sekularizace v sociologické perspektivě*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Voas, David. 2003. „Intermarriage and the Demography of Secularization.“ *The British Journal of Sociology* 54 (1): 83–108, <http://dx.doi.org/10.1080/0007131032000045914>.
- Weber, Max. 1998. *Metodologie, sociologie a politika*. Praha: Oikymen.
- Wirth, Louis. 1938. „Urbanism as a Way of Life.“ *The American Journal of Sociology* 44 (1): 1–24.

O AUTORECH

Antonín Paleček je absolventem magisterského programu sociologie na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně. V současnosti v invalidním důchodu.

Meziskupinové kontakty a postoje k Romům v ČR – analýza s využitím smíšených metod výzkumu¹

Michaela Šmídová, Centrum pro sociální a ekonomické strategie, FSV UK

Intergroup Contacts and Attitudes to the Roma in the Czech Republic: A Mixed-Methods Analysis

EXTENDED ABSTRACT :

The paper presents an application of a mixed-methods design in the study of interethnic attitudes (prejudice). Its goal is to analyze the relationship between attitudes towards the Roma and contacts with members of this group. Both quantitative and qualitative empirical material is used here and methodologically, the analysis presented seeks to verify the applicability, limits and usefulness of mixed methods for prejudice research. Theoretically, the text is based on the contact hypothesis, which mainly holds that contacts with members of a group that is targeted by prejudice lower the level of prejudice towards the group as a whole. It was formulated by Gordon Allport in the 1950s and developed later by authors like Thomas Pettigrew or Linda Tropp. The premises of the contact hypothesis are applied in the case of attitudes towards the Roma in the Czech Republic. Mixed-methods design provides the methodological framework for this study. A secondary analysis of quantitative surveys (by the Public Opinion Research Centre) is followed (enriched and deepened) by a primary analysis of qualitative semi-structured interviews with a purposive sample of members of the Czech majority. This mixed design is intended to achieve more comprehensive and convincing results compared to a single-method (either qualitative or quantitative) approach.

KEYWORDS :

mixed methods
attitudes
contact hypothesis
Roma

DOI LINK :

<http://doi.org/10.13060/1214438X.2018.2.16.453>

¹ Práce na textu byla podpořena z programu Progres Univerzity Karlovy, konkrétně z části programu Společenské vědy: od víceborovosti k meziborovosti (Progres Q18).

Results of the quantitative surveys show that intergroup contact is related to reduced prejudice and that the effect of contact is stronger than that of sociodemographic variables like education or age. At the same time, even among people who have positive contacts with the Roma (as their friends or good acquaintances), the attitudes to this group as a whole (i.e. the Roma as a social category) are only relatively less prejudiced, and the absolute average level of prejudice towards the Roma is quite high even among them. The qualitative part of the research shows mechanisms that can explain both the process of mitigating prejudices and, maybe even more strongly, persistence of prejudices among the people who have contacts. Interview participants argued about “normality of prejudiced attitudes” and “exceptionality” of their Roma friends, which enabled them to have good relations with concrete individuals and at the same time keep negative attitudes to the group as a whole.

The data analyzed have several limitations. The quantitative data are cross-sectional, not longitudinal, so causality can be targeted only indirectly. Contact with the Roma is described only by one simple indicator of whether the respondent has a friend or good acquaintance among the Roma. The qualitative data have some limits, too – the sample is highly variable but fails to include people with pronounced prejudices against the Roma or people from the lowest social strata of the society.

V článku se zabývám vztahem mezi postoji většinové české populace k Romům na jedné straně a kontakty s příslušníky této skupiny na straně druhé. Hlavním teoretickým východiskem je tzv. kontaktní teorie, která říká, že díky kontaktům mezi lidmi, kteří náleží do skupin, mezi kterými existují silné předsudečné postoje, je u těch, kteří se meziskupinových kontaktů zúčastní, pravděpodobně snížení míry těchto předsudečných postojů [Allport 2004, Pettigrew et al 2011]. Metodologicky je text zakotven v rámci smíšeného designu výzkumu.

Výzkumnou otázkou, na kterou se zde snažím odpovědět, je, jestli a jakým způsobem souvisí kontakty příslušníků české majority s konkrétními Romy s jejich obecnými postoji vůči Romům. Vedle odpovědi na tuto substantivní výzkumnou otázku je cílem článku i zkoumat možnosti a limity smíšených metod pro oblast výzkumu předsudečných postojů.

Pro zpracování tématu mezietnických postojů byl smíšený výzkumný design zvolen ze dvou důvodů. Zaprvé, dostupná kvantitativní data, jejichž analýza byla východiskem, jsou relativně málo komplexní, zejména co se týče popisu kontaktů. Kvalitativní data zde slouží rozšíření záběru o aspekty, které v kvantitativních datech absentují. Zadruhé pak díky tomu, že kvalitativní data vypovídají o významech, které aktéři svému jednání (kontaktům) přikládají, nebo o tom, jak reflektují své postoje, mohou závěry vyplývající z analýzy kvantitativních dat prohloubit. Jak uvádí jeden z klasiků tohoto přístupu, smísení dat přináší robustnější porozumění zkoumanému tématu než využití obou typů dat nezávisle na sobě [Cresswell, Clark 2017: 215]. Smísení metod při sběru a analýze dat má tedy vést k prohloubení znalostí o tématu a jeho lepšímu pochopení ve srovnání s použitím pouze jednoho přístupu. Parafrázováno podle Johnson, Onwuegbuzie [2004]: slova a příběhy dodávají význam číslům a naopak.

V článku nejdříve představuji kontaktní teorii a její aplikaci ve výzkumu, z kterého vychází tento článek. Následně se krátce věnuji smíšenému výzkumnému designu a způsobu, jakým jsem jej využila. V další části jsou pak představena data využitá v analýze, která je hlavní částí článku. Nejprve prezentuji výsledky analýzy kvantitativních dat a poté nejvýznamnější výsledky analýzy dat kvalitativních.

Kontaktní teorie a její využití ve výzkumu

Kontaktní teorie² vychází především ze zkoumání souvislostí předsudečných postojů. Zásadní význam pro zformulování hypotézy měl sociální psycholog Gordon W. Allport a jeho práce *On nature of prejudice*, která vyšla v roce 1954 (v českém překladu v roce 2004), Allport zde už ovšem vycházel z předchozích výzkumů a úvah týkajících se rasové segregace v místě bydliště, na pracovišti a v armádě. Pro příklad lze uvést výzkum provedený Brophym [1946], v kterém jeho autor ukazoval, že pracovní kontakt (v tomto případě společná služba na jedné lodi) mezi bělochy a černochoy souvisí s relativně mírnějšími vzájemnými předsudky mnohem více než například vysoké vzdělání nebo region, ze kterého zkoumaní pocházeli. Allport ve své práci doplnil závěry dříve provedených výzkumů o svůj rozbor předpokladů, souvislostí a dopadů meziskupinového kontaktu.

Už od začátku vytváření této teorie nešlo o prostou úvahu o tom, že jakékoliv častější kontakty mezi skupinami povedou ke zmenšení předsudečnosti mezi nimi. Allport ve své knize uvádí výčet podmínek, které musí být splněny, aby došlo k významnému snížení předsudečnosti. Jsou to rovný sociální status (equal status) v rámci dané kontaktní situace nebo alespoň jeho subjektivně vnímaná přítomnost, společné cíle (common goals), meziskupinová spolupráce (intergroup cooperation) a nikoliv soutěživost a nakonec podpora neformálních i oficiálních autorit pro odbourávání předsudků (support of authorities).

Allportovy původní podmínky efektivního kontaktu byly a nadále i jsou upravovány a doplňovány o další, a to někdy i vzájemně protichůdné. Za tzv. optimální kontakt, který nejsilněji redukuje předsudečné negativní postoje k outgroup, pak bývá často označováno přátelství [Pettigrew 1998]. Meziskupinové přátelství, tj. přátelství jednotlivců napříč skupinami, je potom považováno i v dalších výzkumech za jeden z nevlivnějších druhů kontaktu [Hamberger, Hewstone 1997; Wright et al 1997]. Lidé se jako přátelé setkávají opakovaně, jejich kontakt je doprovázen pozitivními emocemi. Změna postojů je podpořena větší znalostí toho druhého.

Důležité je zde uvést, že někteří výzkumníci odrazují od přílišného soustředění se na naplnění podmínek optimálního kontaktu. Například Dixon a kolegové [2005: 709] uvádějí: „Výzkumníci pracující s kontaktní teorií by měli více brát do úvahy a pracovat s kontakty, které ony ideální podmínky nesplňují, protože právě ony reprezentují většinu meziskupinových

² Někdy také nazývaná kontaktní hypotéza – Allport mluvil právě o hypotéze, která má být dále rozpracována a ověřována, zde ovšem vycházím z Pettigrewa a kolegů [2011], kteří uvádějí, že dnes, na rozdíl od Allportových časů, je vhodnější mluvit již o rozpracované teorii, nikoli hypotéze.

kontaktů v reálném světě.“ Stejně tak Pettigrew s kolegy [2011] uvádí na základě metaanalýz publikovaných výzkumů ověřujících kontaktní teorii, že kontext kontaktu není tak důležitý, jak Allport předpokládal. Tj. například rovný status sice posiluje efekt kontaktu na snížení předpokladů, ale výzkumy studující kontakty mezi lidmi se statutem radikálně nerovným (konkrétně černošští pomocníci v domácnostech a jejich bílí zaměstnavatelé v Jihoafrické republice) ukázaly, že i za této situace k významné redukci předpokladů může docházet.

Dalším důležitým doplněním teorie byl důraz na charakteristiky člověka z minoritní skupiny, s nímž má příslušník majority kontakt. Například Hewstone a Brown [1986] se domnívají, že aby kontakt zlepšoval postoje vůči celé skupině, měl by probíhat s někým, kdo je v očích příslušníka majority co nejvíce „typickým“ členem dané skupiny.

Příklady rozvoje a různých modifikací kontaktní teorie je vícero a bývají často aplikovány v jednotlivých výzkumech. Jejich fundovaný přehled a metaanalýzu lze nalézt v textu [Pettigrew, Tropp 2006], respektive pro desetiletí následující po vydání článku Pettigrewa a Troppové v [Paluck, Green, Green 2018]. Pettigrew s Troppovou prošli více než 500 studií ověřujících kontaktní teorii, aby došli k závěru, že „výsledky metaanalýzy přesvědčivě ukazují, že meziskupinové kontakty dokážou redukovat meziskupinové předpoklady“ [Pettigrew, Tropp 2006: 751]. Autoři této metaanalýzy uvádí, že 94 % výzkumů zařazených do analýzy ukazuje významné spojení meziskupinových kontaktů s nižší mírou předpokladů.

Studie používající kontaktní teorii se již dávno nezaměřují jen na mezietnické předpoklady, jako tomu bylo v počátcích (viz například zmíněný Brophy [1946] nebo Kephart [1957], zkoumající mezirasové vztahy v rámci filadelfské policie). Současný výzkum se zaměřuje například také na postoje k (a současně kontakty s) sexuálním menšinám [Dessel 2010], skupinám vymezeným věkem [Meshel, McGlynn 2004] nebo lidem se zdravotním či mentálním postižením [Evans 1976].

Jak už bylo uvedeno, výsledky studií/výzkumů ve velké většině ukazují na pozitivní změny postojů, tj. zmenšení předpokladnosti, ale jejich širší interpretace naráží na různé komplikace. Například na to, že se sice na datech zjistí, že lidé, kteří mají kontakty s lidmi z jiného etnika, zastávají relativně méně předpokladných postojů k tomuto etniku, ovšem to ještě neznamená, že kdybychom nějakým hypotetickým zásahem zajistili, aby kontakty s členy dané skupiny měli všichni členové majority, došlo by ke stejně silné průměrné změně postojů. Jedním z hlavních důvodů může být předpokládané [Pettigrew 1998] zkreslení výběru (sample bias), kdy se do studií kvůli samovýběru častěji dostávají lidé, kteří mají obecně nižší tendence k předpokladům, respektive lidé, kteří byli otevřenější změně (předpokladných) postojů [Pettigrew 1998]. Navíc vzhledem k tomu, že většina studií, alespoň v sociologii, nesleduje osoby v čase, ale soustředí se pouze na jeden okamžik (jde většinou o tzv. cross-sectional dotazníkové výzkumy), v němž jsou zaznamenány jejich postoje k „jiným“ a zároveň i to, zda se respondent s „jinými“ stýká, nemůžeme vyloučit, že kauzalita může být obrácená – ke změně postojů nedochází v důsledku kontaktu, ale kontakt je výsledkem příznivějších postojů [Forbes 2004]. Forbes [2004] upozorňuje i na to, že kontaktní teorie, zejména díky tomu, že je zakotvena v psychologii, příliš

zdůrazňuje individuální rovinu postojů a kontaktů a nechává stranou celospolečenskou úroveň soužití a konfliktů.

Důležité je zdůraznit, že stejně jako ve většině studií na obdobné téma [Pettigrew 1998] není ani v datech, která tvoří základ pro analýzu prezentovanou v tomto článku, zachycována dynamická, ale statická podoba postojů spojených se zkušeností/kontaktem s danými skupinami. Mezi alternativní přístupy ke zkoumání vlivu kontaktů patří využití panelových dat, která sledují kontakty i vývoj postojů v určitém časovém období, či experimentální design, ve kterém se testuje dynamika vývoje postojů nejčastěji pomocí uměle navozené kontaktní situace. Samotné postoje jsou zjišťovány před kontaktem a po kontaktu [např. Knecht, Martinez 2000].

Smišený výzkumný design a jeho využití ve výzkumu

Smišené metody výzkumu (respektive smíšený výzkumný design) představují od osmdesátých let³ metodologicky a teoreticky vyvíjený přístup, alternativní k přístupům striktně kvantitativním, respektive kvalitativním [Levine 2016]. Metodologické texty klasiků z oblasti smíšených metod výzkumu jsou v současné době intenzivně citovány⁴. V češtině však metodologické texty věnující se smíšeným metodám (snad kromě přeloženého textu Bergmana [2011]) zatím nejsou k dispozici, což naznačuje, že v metodologickém diskurzu českých sociálních věd smíšený výzkum příliš silnou pozici nemá, a to se týká i reflektovaného využití smíšených metod přímo ve výzkumech. Nicméně zdá se, že také v českých sociálních vědách dochází k postupným posunům směrem k častějšímu praktickému využívání smíšených metod, ovšem spíše v pedagogicko-psychologickém výzkumu [Janík, Knecht, Šebestová 2011; Lukas 2006; Očenašková, Sobotková 2014] a v antropologii [např. Kůst 2014] než v sociologii⁵.

Ve výzkumu, ze kterého článek vychází, bylo aplikováno smísení dvou odlišných metod sběru a analýzy dat. První krok analýzy představovala sekundární analýza reprezentativních výzkumů, které se zabývají postoji a způsoby kontaktů s Romy. Druhým krokem byl kvalitativní výzkum za použití techniky polostrukturovaného rozhovoru, jehož základní struktura (tj.

³ Jak upozorňuje Maxwell [2016], neznamena to, že v obdobích předcházejících osmdesátým letům nemůžeme najít příklady výzkumů, které využívaly současně kvantitativní i kvalitativní data a pokoušely se tato data, jejich analýzu i interpretace integrovat tak, aby se navzájem posilovala. Zejména v čase před druhou světovou válkou podle něj docházelo k integraci, v rámci jedné výzkumné studie, různých typů dat běžně (jako příklady cituje klasické studie jako Marienthall nebo Middletown), teprve od padesátých let podle něj nastupuje výraznější tlak na metodologickou „čistotu“, a smíšené metody tak musely být ustaveny jako samostatný metodologický přístup, aby mohly být uznány v akademickém světě.

⁴ Například metodologická práce *Designing and conducting mixed methods research* od Creswella a Clarka [2017] má podle Google Scholar téměř 24 000 citací (započítány jsou i citace předchozích vydání knihy, stav v listopadu 2018).

⁵ To, že se nejintenzivnější diskusní (konference) i publikační činnost na téma mixed methods odehrává v oblasti pedagogického výzkumu, ovšem nelze chápat jako nějakou českou zvláštnost. I klasikové tohoto přístupu John Creswell, Abbas Tashakkori nebo Anthony Onwuegbuzie se věnují právě této oblasti výzkumu.

tematické okruhy) již byla zvolena s ohledem na výsledky analýzy kvantitativních výzkumů. Konkrétní oblasti týkající se postojů a kontaktů jsou v rozhovorech tematizovány tak, aby bylo možné výsledky kvantitativních výzkumů lépe interpretovat. Prezentovaný postup představuje příklad aplikace sekvenčního designu smíšeného výzkumu (sequential mixed design) [Small 2011], kdy se z výsledků a poznatků první etapy výzkumu (v tomto konkrétním případě z výsledků sekundární analýzy kvantitativních dat) odvozují otázky, způsob sběru dat a analýza etapy druhé. V jeho finální fázi dochází k propojení obou typů výsledků do podoby metazávěrů [Tashakkori, Teddlie, 1998]. Při sběru dat pomocí rozhovorů jsme sledovali kritérium časové blízkosti, kdy mezi termínem sběru dat, která byla využita pro sekundární analýzu a obdobím, kdy byla sbírána kvalitativní data pomocí rozhovorů, proběhlo maximálně 13 měsíců (od sběru dat CVVM v dubnu 2013 do provedení posledních rozhovorů v dubnu 2014). Vzhledem k tomu, že v tomto období nedošlo k žádným zásadním proměnám veřejného diskurzu v oblastech, které by mohly mít význam pro oblast postojů k Romům (na rozdíl od následujícího roku 2015, který provázelo rozsáhlé informování o „uprchlické vlně“) a ani následné výzkumy veřejného mínění z roku 2014 pokrývající téma postojů k Romům neukázaly žádný významný posun, to lze pokládat za obhajitelné.

Použitá data a jejich analýza

V mé analýze jde o zkoumání souvislostí mezi postoji většinové společnosti a kontakty, které mezi členy většinové společnosti na jedné straně a Romy na straně druhé existují. První krok empirické práce představovala rešerše dostupných dat ze standardizovaných dotazníkových výzkumů⁶. Prostřednictvím datové rešerše se pro případ Romů podařilo získat poměrně bohatou datovou základnu ve výzkumech CVVM, které opakovaně používají některé indikátory, popisující jak kontakty, tak i postoje vůči Romům, proto využijeme právě je. Postojových otázek vztahujících se k Romům existuje v těchto výzkumech velké množství. Problém je, že jde často o otázky, které nevycházejí z nějakého hlubšího teoretického ukotvení. Při využívání dostupných reprezentativních dat bylo proto nutné klást důraz na význam a interpretační využitelnost jednotlivých dostupných položek.

Ve výzkumech reprezentativních pro celou populaci chybí aplikace škál, které se ptají i na jiné dimenze předsudečných postojů, jako je například „škála moderního rasismu“ (Modern Racism Scale) [Dovidio, Gaertner 1986], případně „škála neotesaného a subtilního rasismu“ (Blatant and Subtle Racism Scale) [Petigrew, Meertens 1995]. Tyto škály byly sice vyvinuty ve Spojených státech, a reflektují tedy tamější situaci, ovšem po jejich úpravě na českou sociální realitu by je bylo možné aplikovat i u nás. Zjistili bychom tak více o zdrojích předsudků, jako je obrana tradičních hodnot, zveličování kulturních rozdílů či odmítání kladných emocí vůči jiným národnostem a etnikům. Jiná je situace v psychologii [např. Hnilica, Radová 2013], kde

⁶ Především s využitím online archivu Českého sociálněvědního datového archivu, doplněná o prohledávání odkazů na použitá data v tematicky relevantních publikacích.

tyto škály již aplikovány byly, ovšem na malých vzorcích tvořených především studenty. Cílem této aplikace nebylo vypovídat o celé (dospělé) společnosti, ale zkoumat psychologické mechanismy fungování předsudků.

Samotné kontakty byly v dostupných výzkumech reprezentativních pro celou dospělou společnost ČR zjišťovány jen jednoduchou otázkou: „Máte přátele nebo známé mezi Romy?“ Pro podrobnější analýzu by samozřejmě bylo výhodnější získat data, která se snaží měřit i intenzitu tohoto vztahu či vztahů, dobu jeho trvání či počet osob, s kterými udržuje kontakty.

Analýzovaný datový soubor pochází z dubna roku 2013 [CVVM duben 2013⁷]. Z metodologického hlediska by bylo vhodnější využít datové soubory, kde byl vzorek respondentů sestaven pomocí náhodného výběru (nikoli kvótního, jako je tomu zde), ovšem na rozdíl například od postojů k cizincům, které jsou zjišťovány kupříkladu ve výzkumech ISSP nebo ESS, jsou postoje k Romům a kontakty s Romy mezi dostupnými výzkumy, reprezentativními pro celou dospělou populaci, zjišťovány pouze ve výzkumech CVVM.

V kvantitativní analýze byly předsudečně postoje vůči Romům vztaženy nejen ke kontaktům, ale také k dalším proměnným, především sociodemografickým, pro kontrolu jejich vlivu.

Základ pro druhou část analýzy tvoří primární data, a to přepisy polostrukturovaných rozhovorů, které byly zaměřeny na téma postojů k Romům a věnovaly se i tématům osobní známosti a kontaktů s příslušníky této skupiny⁸.

Participantů byli vybráni pomocí záměrného výběru tak, aby byl výsledný vzorek variabilní z hlediska sociodemografických charakteristik (pohlaví, věk, vzdělání, místo bydliště). Kromě této základní sociodemografické variability jsem do výběru participantů zavedla i moment předpokládané variability postojů vůči Romům. Ve výsledném souboru je proto podskupina lidí pracujících v sociálních službách⁹, u kterých jsem předpokládala pozitivnější a méně předsudečné postoje. Dále jsou záměrně zastoupeni participantů s předpokladem více předsudečných postojů (např. účastníci internetových diskusí). Z hlediska sociodemografických indikátorů jsou zastoupeni v polovině případů lidé do 30 let věku a druhou polovinu tvoří lidé mezi 30 a 60 lety, rozdělení podle pohlaví je vyrovnané. Vzdělanostně jde zejména o lidi se SŠ s maturitou a VŠ vzděláním – vzdělanostní úroveň vzorku je tedy v průměru vyšší než v rámci celé dospělé společnosti ČR. Z hlediska bydliště jsou zastoupeny Praha, střední Čechy, Ústecký kraj a Karlovarský kraj. Celkem bylo během roku 2013 a první poloviny roku 2014 uskutečněno 30 rozhovorů. Přepsané rozhovory byly analyzovány v programu ATLASi.

⁷ Vzorek respondentů pro použitý výzkum byl vybrán pomocí kvótního výběru (kontrola kvót na věk, pohlaví, vzdělání, region a velikost místa bydliště). Vzorek byl konstruován tak, aby byl reprezentativní pro obyvatelstvo ČR starší 15 let. Ve výzkumu z dubna 2013 bylo dotázáno 1049 osob.

⁸ Rozhovory nebyly zaměřené výhradně na kontaktní teorii, ale jejich primárním cílem byla právě reflexe postojů k vybrané skupině. V rozhovorech bylo zjišťováno i to, jak komunikační partneři identifikují, kdo je Romem, jaké stereotypy si s Romy spojují, atd.

⁹ Převážně jde o lidi pracující v době rozhovoru s lidmi bez domova. Profesní kurikulum některých z nich ale zahrnuje rovněž práci s jinými sociálně exkludovanými skupinami, mezi které patří i Romové.

Analýza postojů k Romům

Výsledky analýzy kvantitativních dat

Mezi Romy má přátele nebo dobré známé skoro pětina respondentů (18,3 % podle [CVVM duben 2017]). Tento kontakt deklarují častěji muži, spíše s nižším vzděláním, uvádějící relativně častěji špatnou životní úroveň, pracující v nekvalifikovaných manuálních profesích nebo nezaměstnaní. Naopak méně pravděpodobně lze najít tyto kontakty u lidí vyššího věku (60+). Jaký je tento přátelský vztah, za jakých okolností vznikl a funguje, však z dat není možné zjistit. Obecně je samozřejmě obtížné říci, zda a do jaké míry odráží míra výskytu přátelství/známosti s Romy ve většinové populaci sdílené předsudky a negativní stereotypy vztahující se k této skupině, každopádně ve stejném výzkumu na otázku, zda Romové žijí v blízkosti bydliště dotázaných, téměř polovina (48,2 %) odpověděla, že ano, „potenciál“ ke kontaktům s Romy je tedy značný. Platí nicméně, že u respondentů, v jejichž blízkosti bydlí Romové, se kontakty významně častěji skutečně vyskytují (28,4 % z nich uvádí, že mají mezi Romy přátele/známé) ve srovnání s těmi, v jejichž místě bydliště Romové nebydlí (pouze 8,9 % z nich má mezi Romy uvedené kontakty). Jak vidno, jde i o „dostupnost“ kontaktů. I v tomto prvním kroku můžeme uvažovat o tom, že kontakty souvisí s lepšími vzájemnými vztahy. Když totiž vezmeme respondenty, kteří mají Romy v místě bydliště, pak mezi nimi ti respondenti, kteří mají mezi Romy přátele a/nebo známé, hodnotí soužití s Romy v lokalitě jako výrazně lepší¹⁰ (viz tabulka 1). Důležité je dodat, že stejný efekt platí i pro hodnocení soužití romské a neromské populace v rámci celé ČR – tj. ti, kdo nějaké Romy blíže znají, hodnotí toto soužití podstatně lépe (mezi lidmi s romskými přáteli hodnotí soužití jako velmi dobré nebo spíše dobré 21 %, mezi těmi, kdo takové přátele nemají, pak volí toto hodnocení 7 %).

Tabulka 1. Vztah hodnocení soužití s Romy v místě bydliště s tím, zda má respondent mezi Romy přátele (sloupcová %)

Hodnocení soužití	Má mezi Romy přátele/známé	Nemá mezi Romy přátele/známé
Velmi dobré	10,6 %	1,9 %
Spíše dobré	54,9 %	23,9 %
Spíše špatné	23,9 %	46,4 %
Velmi špatné	7,7 %	23,6 %
Neví	2,8 %	4,2 %
Celkem	100 %	100 %

Zdroj: CVVM Duben 2013

Výsledky textu chí-kvadrát (df = 3, N = 483): vztah mezi hodnocením soužití a tím, zda má respondent přátele mezi Romy, je vysoce významný ($p < 0,0001$).

¹⁰ Otázka zní: „Jak celkově hodnotíte soužití romské a neromské populace v místě vašeho bydliště?“

Table 1: Relationship between evaluations of coexistence with local Roma and having Roma friends (column percentages)

Evaluations of coexistence	Has Roma friends/acquaintances	No Roma friends/acquaintances
Very good	10.6%	1.9%
Rather good	54.9%	23.9%
Rather bad	23.9%	46.4%
Very bad	7.7%	23.6%
Don't know	2.8%	4.2%
Total	100%	100%

Source: Public Opinion Research Centre, April 2013

Chi-squared test results (df = 3, N = 483): the relationship between evaluations of coexistence with local Roma and having Roma friends is highly significant ($p < 0.0001$).

V tabulce 2 je znázorněn vztah mezi postoji respondentů vůči Romům a tím, zda tito respondenti mají mezi Romy přátele či známé. Položky v tabulce jsou seřazeny podle pořadí, přičemž nejvýše je ta, u které přátelství s Romy/Romem diferencuje nejvíce, níže jsou pak postupně ty, kde diferencuje méně a méně. Je patrné, že nejmenší rozdíly jsou u podpory (nebo spíše téměř obecné nepodpory) tzv. „pozitivní diskriminace“ vůči Romům, a také obě skupiny velmi podobně (tj. velmi silně) podporují tezi, že problémy Romů jsou způsobeny tím, že nepracují. Silnou a málo diferencovanou podporu má společné vzdělávání a také stereotyp o Romech jako zastáncích tradičních rodinných hodnot (i když jak ukazují kvalitativní rozhovory, může se za tímto stereotypem skrývat i představa hrozby ze strany soudržných romských rodin a komunit). Naopak nejsilněji diferencuje kontakt u míry souhlasu s výrokem, zda by měly existovat zábavní podniky, kam by Romové neměli být pouštěni (tj. s diskriminačním chováním), a u míry souhlasu s tím, že sklon páchat trestné činy je součástí romské povahy, což je výrok indukující tradiční rasismus (říkající, že mezi etniky jsou vrozené kvalitativní rozdíly).

Přejdeme nyní k lineární regresní analýze, v které byly závisle proměnnou negativní postoje vůči Romům (pro popis konstrukce proměnné viz tabulka 3). Jako nezávislé zde vystupují sociodemografické proměnné a právě přátelské kontakty s Romy. Tabulka 3 prezentuje proměnné zařazené do analýzy.

Výsledky analýzy ukazují, že věk, pohlaví, velikost obce, ve které respondent žije, ani vzdělání nemají významný vliv na postoje vůči Romům. Nejsilnější a také statisticky významný vztah k postojům mají ale právě kontakty – ti, kdo nemají mezi Romy přátele či známé, souhlasí s přesudečnými či přímo diskriminačními postoji, které tvoří závisle proměnnou podstatně častěji.

Výsledky analýzy kvalitativních dat

Analýza kvalitativních dat slouží prohloubení a rozšíření nálezů z kvantitativní analýzy. Vztahy mezi proměnnými zde získávají subjektivní smysl. V kvalitativní analýze se důležité nálezy soustředily kolem několika tematických jader – první představují typy a okolnosti kontaktů

Tabulka 2. Vztah mezi postoji k Romům a tím, zda má přátele, známé mezi Romy (řádková %, zvlášť pro ty, kdo mají a nemají přátele mezi Romy)

	Má přátele mezi Romy		Nemá přátele mezi Romy	
	souhlasí	nesouhlasí	souhlasí	nesouhlasí
Bylo by jediné dobře, kdyby existovaly zábavní podniky, kam Romové nebudou puštěni.	23,9 %	76,1 %	41,7 %	58,3 %
Sklon páchat trestné činy je součástí romské povahy.	65,5 %	34,5 %	80,1 %	19,9 %
Mezi jednotlivými Romy jsou rozdíly, a proto by se neměli všichni házet do jednoho pytle.	92 %	8 %	79,3 %	20,7 %
Mezi Romy panuje vyšší úcta k tradičním rodinným hodnotám než mezi Neromy.	84 %	16 %	73,6 %	26,4 %
Romové drží více pospolu a více si vzájemně pomáhají než Neromové.	85,4 %	14,6 %	79,7 %	20,3 %
Každé romské dítě má právo studovat ve třídě společně s neromskými dětmi.	90,9 %	9,1 %	86 %	14 %
Problémy Romů by přestaly existovat, kdyby konečně začali pracovat.	86,7 %	13,3 %	91,3 %	8,7 %
Romům by se mělo dostávat větší podpory než Neromům.	8,9 %	91,1 %	4,7 %	95,3 %

Zdroj: CVVM Duben 2013

Pro podsoubor respondentů, kteří mají přátele mezi Romy u jednotlivých položek $N \geq 163$, pro podsoubor těch, kdo přátele mezi Romy nemají $N \geq 716$.

Poznámka: v prvním sloupci tabulky jsou uvedena znění výroků, ke kterým respondenti vyjadřovali míru svého souhlasu na škále 1 – rozhodně souhlasí, 2 – spíše souhlasí, 3 – spíše nesouhlasí, 4 – rozhodně nesouhlasí. Pro účely prezentace v tabulce byly kategorie 1 a 2, respektive 3 a 4, spojeny.

s Romy, druhé pak kulturní stereotypy a „lidová historie“ a konečně třetí bychom mohli nazvat „Romové jako skupina a Romové jako konkrétní jedinci“.

Typy a okolnosti kontaktů s Romy

Kvalitativní rozhovory mě upozornily na různorodost typů a okolností kontaktů mezi členy majoritní společnosti a Romy, které nejsou vůbec postiženy v dostupných kvantitativních výzkumech. Opakovaně se v rozhovorech objevují odkazy na zkušenosti z dětství (ve škole i v místě bydliště) nebo případně z vojny (v případě mužů) a také z pracovního prostředí. Zdá se však, že v největší míře je u participantů (zvláště u těch, kteří nemají zkušenost s prací v sociálních službách) akcentována nikoliv osobní zkušenost, ale spíše zkušenost zprostředkovaná médii nebo jinými přáteli a známými. V rozhovorech se opakovaně objevovaly odkazy na samozřejmost a přirozenost postojů, které participanté rozhovorů vyjadřovali, nebo zmínky o „dějinách soužití“ s Romy. Participanté také velmi často zdůrazňovali takové charakteristiky, které jsou Romům připisovány v mediálním i obecně společenském diskurzu: zneužívají dávky, ničí byty a jejich okolí, neposílají děti do školy, nechtějí pracovat a jsou hluchí. Toto zmiňování a zdůrazňování stereotypních charakteristik Romů jako skupiny se většinou odehrávalo bez vztahu

Table 2: Relationship between attitudes to the Roma and having Roma friends/acquaintances (row percentages, for those having and not having Roma friends separately)

	Has Roma friends/ acquaintances		No Roma friends/ acquaintances	
	Agree	Disagree	Agree	Disagree
It would be a good thing if there were bars where Roma people aren't admitted.	23.9%	76.1%	41.7%	58.3%
An inclination to commit crime belongs to Roma nature.	65.5%	34.5%	80.1%	19.9%
There are differences between Roma individuals, and as such, they shouldn't be all lumped together.	92%	8%	79.3%	20.7%
Roma people tend to be more respectful of traditional family values than non-Roma people.	84%	16%	73.6%	26.4%
Roma people tend to stick together and help one another more than non-Roma people.	85.4%	14.6%	79.7%	20.3%
Every Roma child has the right to study in the same class with non-Roma children.	90.9%	9.1%	86%	14%
Roma people's problems would cease to exist if they finally got jobs.	86.7%	13.3%	91.3%	8.7%
Roma people should receive more support than non-Roma people.	8.9%	91.1%	4.7%	95.3%

Source: Public Opinion Research Centre, April 2013

For subsample of respondents, who have the Roma as friends $N \geq 163$. For subsample of those, who do not have the Roma as friends $N \geq 716$.

Note: The statements listed in the first column were rated by the respondents on the following scale: 1 = strongly agree, 2 = rather agree, 3 = rather disagree, 4 = strongly disagree. Categories of agreement (1, 2) and disagreement (3, 4), respectively, were merged for presentation purposes.

k popisu vlastní zkušenosti s konkrétními Romy. V každém případě byl ale ve vztahu k Romům ve většině rozhovorů patrný jistý odstup, často vyjadřovaný otevřeně a záměrně, odstup, který neodstranila ani pozitivní zkušenost s konkrétními Romy: „Když jsem byl mladší, chodil jsem závodně tancovat a tam byl taky jeden Cikán, víte, měl jsem s ním dobrý zkušenosti, ale nešla jste k němu do rodiny, protože jste se s nima nechtěla sociálně zaplíst...“ (muž, 50 let, SŠ, Praha). Důležité je povšimnout si zde snahy participanta prezentovat své jednání jako něco samozřejmého, sdíleného (neříká „nešel jsem do rodiny“, ale „nešla jste“). V jiném rozhovoru participant uvádí: „Lidi se od nich izolují, to je jasný.“ (muž, 50 let, SŠ, Praha). Zde, stejně jako v předcházejícím úryvku, se projevuje stejný diskursivní mechanismus, v němž participanti svůj postoj prezentují jako něco neosobního nebo samozřejmě sdíleného blíže neurčenými „lidmi“. Odstup vůči celé skupině si uvědomuje i další účastnice rozhovorů, která má mezi Romy přítelkyni, když podotýká, že: „Už jako malá jsem věděla, že když se budeme na hřišti s romskými dětmi hádat, tak my se to budeme snažit vyřešit sami za sebe, ale oni si zavolají na pomoc své rodiče, bratry, sestry, strýčky... Je za nimi prostě tahle síla komunity a z tý mám trochu obavy.“ (žena, VŠ, 45 let, Plzeň). Romové jsou zde prezentováni jako komunita/skupina spíše než jako individua. Nebo v jiném rozhovoru participant uvádí: „No, snažej se být přátelský, ale nevěřím jim to.“ (muž, 30 let, SŠ, Praha).

Tabulka 3. Proměnné zařazené do regresní analýzy

Proměnná	Operacionalizace	Hodnota průměru	Směrodatná odchylka	N
Věk	Věk respondenta v rocích. Do regrese vstupuje jako spojitá proměnná.	45,3	17,7	1044
Vzdělání	Do regrese vstupuje proměnná nejvyšší dosažené vzdělání se čtyřmi stupni vzdělání – nejvýše základní (ZŠ), nejvýše vyučen (SOU), nejvýše maturitní vzdělání (ŠŠ), pomaturitní vzdělání (VŠ), a to prostřednictvím dummy proměnných. Abych se vyhnula multikolinearitě, do výpočtu modelu jsem nezařadila dummy proměnnou pro základní vzdělání.	ZŠ = 0,18 SOU = 0,35 ŠŠ = 0,32 VŠ = 0,15	0,38 0,48 0,47 0,36	1049
Pohlaví	Muž (1), žena (0).	0,5	0,5	1049
Velikostní skupina obce	Jde o kategorizovanou proměnnou měřící počet obyvatel v obci, v níž respondent žije. Hodnoty proměnné (počty obyvatel) jsou 1 – „méně než 799“, 2 – „800 – 1 999“, 3 – „2 000 – 4 999“, 4 – „5 000 – 14 999“, 5 – „15 000 – 29 999“, 6 – „30 000 – 79 999“, 7 – „80 000 – 999 999“, 8 - „1 000 000 a více“. Vzhledem k počtu kategorií (8) s proměnnou v regresi zacházím jako se spojitou v souladu s prací [Rhemtulla a kol. 2012].	4,6	2,3	1049
Má přátele mezi Romy	Má přátele/přátele mezi Romy (1), nemá (0).	0,18	0,39	1040
Postoje vůči Romům (závisle proměnná)	Jde o konstruovanou proměnnou (součtovou škálu) vybraných položek z tabulky 2, některé (níže zapsané tučně) z nich byly rekódováním významově obráceny, aby všechny položky vyjadřovaly negativní postoj k Romům. Ve výsledku jde tedy o spojení proměnných vyjadřujících: nesouhlas se studiem romských dětí s neromskými, nesouhlas s tím, že mezi Romy jsou rozdíly, souhlas s výrokem, že problémy Romů by neexistovaly, kdyby pracovali, souhlas s tím, že trestné činy patří k romské povaze, a konečně souhlas s tím, že by měly existovat zábavní podniky, kam Romové nebudou puštěni – nižší hodnoty proměnné indikují více negativní postoje vůči Romům. Hodnoty zkonstruované proměnné se pohybují od 5 do 20. Cronbachovo alfa škály složené z těchto položek je 0,644.	12,64	2,66	786

Zdroj: CVVM Duben 2013

Table 3: Variables entering the regression analysis

Variable	Operationalization	Mean value	Standard deviation	N
Age	Respondent age in years. Enters the regression as a scale variable.	45.3	17.7	1044
Education	The educational attainment variable that enters the regression has four categories: primary at most, secondary vocational at most, general secondary at most, and post-secondary or tertiary, all in the form of dummy variables. To avoid multicollinearity, the dummy variable for primary education was not included in the analysis.	Primary = 0.18 Secondary vocational = 0.35 General secondary = 0.32 Tertiary = 0.15	0.38 0.48 0.47 0.36	1049
Sex	Male (1), female (0).	0.5	0.5	1049
Municipality size	Categorized variable measuring total population of municipality where respondent resides. Values of the variable (local populations) are: “under 799” = 1, “800–1,999” = 2, “2,000–4,999” = 3, “5,000–14,999” = 4, “15,000–29,999” = 5, “30,000–79,999” = 6, “80,000–999,999” = 7, “1,000,000 or more” = 8. Given the number of categories (8), the variable is treated as a scale variable in the regression exercise, in line with Rhemtull et al. [2012].	4.6	2.3	1049
Has Roma friends	Has a friend/friends among the Roma (1), does not have any (0).	0.18	0.39	1040
Attitudes towards the Roma (dependent variable)	A constructed variable (sum scale) calculated from the selected items shown in table 2. Some of them (below, in bold) were reversed through recoding that all of the items represent the negative attitudes towards the Roma. The scale consists of the following variables: nonagreement with the fact that a Roma child has the right to study in the same class with non-Roma children, nonagreement with the fact that there are differences between the Roma individuals , agreement with the fact that Roma population’s problems would cease to exist if they finally got jobs, agreement with the fact that an inclination to commit crime belongs to the nature of the Roma, agreement with the fact that it would be a good thing if there were bars where Roma people aren’t allowed to enter. Lower values of the dependent variable indicates more prejudiced attitudes toward the Roma. Range of the variable values is 5 to 20. Cronbach’s Alpha of the scale is 0,644.	12,64	2,66	786

Source: Public Opinion Research Centre, April 2013

Tabulka 4. Regresní analýza zjišťující vliv sociodemografických proměnných a kontaktů na postoje vůči Romům.

	Nestandardizované koeficienty	Standardizované koeficienty	Hodnoty t-testu	Statistická významnost (p-hodnota)
Konstanta	11,961		25,686	<0,001
Věk	-0,004	-0,024	-0,675	n. s.
Vzdělání				
VŠ	0,591	0,080	1,848	n. s.
SŠ	0,523	0,092	1,945	n. s.
SOU	0,198	0,036	0,748	n. s.
Pohlaví (muž)	0,283	0,054	1,520	n. s.
Velikostní skupina obce	-0,046	-0,041	-1,158	n. s.
Má přátele nebo známé mezi Romy	1,703	0,247	6,988	<0,001

Zdroj: CVVM Duben 2013

Poznámka: Počet případů vstupujících do regresního modelu = 777. Hodnota R-square (podíl variability závisle proměnné vysvětlené modelem) je 0,069. Vyšší hodnoty závisle proměnné značí vyšší míru nesouhlasu s negativními postoji. Zkratka „n. s.“ značí „not significant“.

Table 4: Regression analysis to identify the effects of sociodemographic variables and contacts on attitudes to the Roma

	Unstandardized coefficients	Standardized coefficients	T-test values	Statistical significance (p-value)
Constant	11.961		25.686	< 0.001
Age	-0.004	-0.024	-0.675	n.s.
Education				
Tertiary	0.591	0.080	1.848	n. s.
General secondary	0.523	0.092	1.945	n. s.
Secondary vocational	0.198	0.036	0.748	n. s.
Sex (male)	0,283	0,054	1,520	n. s.
Municipality size	-0,046	-0,041	-1,158	n. s.
Has Roma friends/acquaintances	1,703	0,247	6,988	<0,001

Source: Public Opinion Research Centre, April 2013

Note: Regression model includes 777 cases. R-squared value (proportion of variance in the dependent variable explained by the model) is 0.069. Higher values of the dependent variable indicate stronger disagreement with negative attitudes. N.s. means “not significant”.

Kulturní stereotypy a „lidová historie“

V rozhovorech se objevovaly odkazy na celospolečenskou historii soužití s Romy (např. „*No, já si myslím, že je to vlastně nějaký to 200letý, nebo kolik x let oni tady žijou v tomhleto prostoru, tak je to ta zkušenost, ta zkušenost, kterou má vlastně každý s tímhleto etnikem.*“ (žena, 50 let, VŠ, Chomutov) nebo „*A vzhledem k tomu, že Romové jsou nám blízko, protože jako etnikum tu žijí už několik staletí, každý se s nima nějakým způsobem setkal a tím nemyslím jenom osobně, třeba i z nějakýho vyprávění, zkušenosti jiných lidí, tak ty lidi nevím, prostě děsí je jinakost, tím bych to shrnul.*“ (muž, 35 let, SŠ, Praha). Tyto úryvky můžeme interpretovat jako výpovědi z oblasti „folk history“, lidových sdílených představ o minulosti a o tom, jak tato historie ovlivňuje současnost. Ukazují nám také, jak je ona sdílená představa o historii pro kategorizaci Romů (ve smyslu členkové kategorizační analýzy) a pro argumentaci ohledně Romů důležitá.

Participantů v rozhovorech pak opakovaně uvádějí příklady chování Romů a neodkazují zde opět většinou na konkrétní osoby, ale spíše obecně na etnikum, viz například „... *jak žijou v těch velkých rodinách, tak se podporují a umějí využívat právě ty sociální dávky a vlastně ten stát a hřešej na to. Neříkám, že jsou to úplně všichni, ale v podstatě oni se zaštiťují tím, že jsou jiní a že většinová populace je diskriminuje.*“ (žena, 55 let, VŠ, učitelka, střední Čechy).

Přestože je zkušenost z dlouhodobých osobních kontaktů v případě Romů částečně překrytá zmiňovanými sdílenými, historicky vzniklými stereotypy a jejich předáváním (např. [Weinerová, 2014]), jsou postoje lidí s přátelskými kontakty k Romům celkově pozitivnější než u ostatních.

Romové jako skupina a Romové jako konkrétní jedinci

Mezi analyzovanými postoji vůči Romům (viz tabulka 2) je nejvýraznější diference mezi respondenty „s romskými přáteli“ a „bez přátel“ u tvrzení, že mezi Romy jsou rozdíly. Ti, kteří s nějakým Romem/Romkou udržují přátelské vztahy, s tvrzením podstatně častěji souhlasí. Jde ovšem jen o rozdíly relativní. Pokud vezmeme průměrné hodnoty na postojových škálách, jsou jak u těch, kteří mezi Romy přátele mají, tak i u těch, kteří nemají, postoje spíše negativní. Kvalitativní data ukazují, jakým způsobem mohou být udržovány rozdílné postoje k Romům jednotlivcům a Romům jako skupině. Dochází k tomu často právě skrze zdůrazňování rozdílnosti – pozitivní vlastnosti jsou připisovány jednotlivým „odlišným“ jednotlivcům (odlišným od většiny Romů) a zároveň je udržována představa o Romech jako skupině, respektive o většině Romů, kteří mají vlastnosti spíše negativní a vůči nimž zastávají předsudečně postoje. V rozhovorech nacházíme i explicitní upozorňování aktérů na výjimečnost Roma/Romky, se kterými se znají. Samotná deklarovaná výjimečnost může být zdůvodněním, snad i ospravedlněním tohoto přátelství nebo bližšího vztahu („*Mám kamarádku Romku, slušnou.*“ *Tazatel: „Tak jak bys ji popsala?“* R: „*Chodí do práce a nevyžírá stát o dávky a přízpůsobila se.*“ (žena, 35 let, SŠ, Praha)), a tedy jako protiklad ostatním Romům. I ti, kteří blízké vztahy nemají, však připouštějí, že odchylky od stereotypu celé skupiny existují, ovšem stále tyto Romy odlišné

od stereotypu popisují jako něco neobvyklého: „... každá skupina lidí je nějaký spektrum. Jsou prostě lidi konformní v nějaký tý kultuře, tý komunitě, pak lidi, který jsou nekonformní a budou se nějakým způsobem vymykat, ale to je prostě všude samozřejmě. Samozřejmě to je i u Romů, to není nic neobvyklého.“ (muž, 25 let, SŠ, Praha), někdy dokonce explicitně jako zcela výjimečného: Tazatel: „Myslíš, že jsou všichni stejní?“ Participant: „Upřímně? Většina jo, skoro všichni jsou stejní. (...) Najdou se výjimky. Najde se pár výjimek, ale musí to být tak, že ty lidi se vymaní z toho vlivu těch Romů (ostatních). Nemyslím si, že když žijou v ghettu, že tam bude jeden, kterej bude jinej. Nebude, tam budou všichni stejný.“ (žena, 24 let, VŠ, Žatec). U výjimečných případů připouští participanti rozhovorů také existenci určité nespravedlnosti (např. při hledání práce), která se děje či může dít vůči takovému („jiným“, „slušným“, „jejich“) Romům.

Diskuse a závěry

Pokud bychom měli analýzu shrnout, potvrdila analýza kvantitativních dat věcně významný a robustní (potvrzený různými indikátory) vztah mezi kontakty respondenta s Romy a jeho postoji k této skupině jako celku. Romové v českém prostředí představují jednu z nejvíce majoritou problematizovaných a marginalizovaných skupin [Leontiyeva, Vávra 2009], nicméně existující přátelské kontakty mají pozitivní efekty i na postoje vůči nim. Ti respondenti, kteří přátelské kontakty s konkrétními Romy udržovali, zároveň deklarovali k Romům obecně pozitivnější (méně předsudečné) postoje, byť v „absolutních hodnotách“ (průměrné hodnoty na postojových škálách) stále spíše negativní. Tento vztah zůstal silný i při kontrole vlivu sociodemografických proměnných. Následný sběr a analýza dat kvalitativních uvedla tento poznatek, potvrzující pro českou společnost vztah předpokládaný kontaktní teorií a nalezený v minulých desetiletích v řadě jiných zemí a ve vztahu k velmi různým společenským skupinám, do souvislosti. V kvalitativní části jsem se pokusila rekonstruovat rámec, v kterém jsou Romové jako skupina vnímání, a zároveň upozornila na diskurzivní mechanismy užívané komunikačními partnery, aby „smířili“ své často protichůdné postoje vůči Romům jako jednotlivcům a Romům jako skupině. Kvalitativní analýza ukazuje na významný „vyvažující“ fenomén, bránící silnějšímu efektu kontaktů, a to na negativní, společensky silně sdílený stereotyp spojený s Romy, který je navíc rámován přesvědčením, které bychom mohli parafrázovat jako „vždyť víme, jak to s nimi je, známe je už dlouho“¹¹. Tento stereotyp se nepadně mění i v kontaktních situacích tváří v tvář. Síla předsudků vážících se k Romům jako skupině i jejich zarámování jako sdílené historické zkušenosti přispívají ke stabilitě (negativních) postojů i navzdory pozitivně hodnoceným kontaktům s jednotlivci. Zdá se tak, že v kontaktní hypotéze/teorii by měl být vzat v potaz silněji obecný společensko-historický kontext, v němž se kontakt odehrává.

¹¹ Bylo by potřeba dalších analýz zaměřených na jiné marginalizované skupiny, abychom mohli ukázat, do jaké míry je toto přesvědčení specifické pro vztah k Romům a do jaké jde spíše o obecný fenomén vztahu k „outgroups“.

Důležité je se blíže zmínit o argumentační strategii spojené s postoji, která se objevila v polostrukturovaných rozhovorech. Participanti používali ve vztahu k Romům argument o „dobrých“ či „přízpůsobených“ členech dané skupiny, kteří se odlišují od většiny ostatních členů. Participanti následně připouštějí své přátelství právě s těmito „výjimečnými“ členy skupiny, a vlastně tedy uvádějí přátelství pouze s těmi Romy, kteří se odlišují od stereotypů, které skupině jako celku často nadále připisují. Lze uvažovat i o tom, že se takto jistým způsobem „obhajují“ před společností (zastoupenou v situaci rozhovoru tazatelem), která je obecně k Romům velmi kritická. Tento způsob argumentace ale není překvapivý, naopak podporuje Allportovu základní tezi o povaze předsudků: ti, kdo se chovají diskriminačně a projevují předsudky vůči nějaké skupině, nemusí mít problém s připouštěním jednotlivých pozitivních výjimek.

Na metodologické úrovni, tj. na úrovni využití smíšeného výzkumu, se ukázalo, že kvantitativní data, alespoň v té podobě, jak jsou v současné době dostupná pro dospělou českou společnost, jsou pro komplexnější využití a ověřování kontaktní teorie limitující. Využitím smíšeného výzkumu umožnila kvalitativní data otevřít některá postojová témata (např. charakteristiky připisované Romům), blíže identifikovat rámce a argumentační schémata využívaná komunikačními partnery pro vyjádření jejich postojů k Romům, ale také strukturovat typy a okolnosti kontaktů (v dětství, v práci, pouze zprostředkovaný apod.). Kromě toho umožňují polostrukturované rozhovory lépe zachytit ambivalenci, zejména na úrovních jedinec a skupina, a také mělkost¹² a případně omezenou platnost některých postojů. Tuto nejednoznačnost je obtížné plně zohlednit v kvantitativních výzkumech, které jsou zaměřeny na obecné postoje prostřednictvím standardizovaných otázek, což může vést bez dalšího vysvětlení k nedostatečným nebo i zavádějícím interpretacím. Využití smíšeného výzkumu tak umožnilo mnohem lépe reflektovat diferencovanost postojů k jedné z marginalizovaných skupin (Romů).

L I T E R A T U R A

- Allport, Gordon. 2004. *O povaze předsudků*. Praha: Prostor.
- Bergman, Manfred M. 2011. „O nezbytnosti třetí generace ve smíšeném designu, teorii a výzkumu“. *Pedagogická orientace* 21(4): 457–473.
- Brophy, Ira. 1946. „The luxury of anti-Negro prejudice“. *Public Opinion Quarterly* 9 (4): 456–466. <https://doi.org/10.1086/265762>.
- Creswell, John W., Vicky Plano Clark. 2017. *Designing and conducting mixed methods research*. Los Angeles: Sage publications.
- Dessel, Adrienne. 2010. „Effects of intergroup dialogue: Public school teachers and sexual orientation prejudice“. *Small Group Research* 41(5): 556–592. <https://doi.org/10.1177/1046496410369560>.

¹² Ve smyslu velmi omezené znalosti a spoléhání se na tradované pravdy.

- Dixon, John, Kevin Durrheim, Colin Tredoux. 2005. „Beyond the Optimal Contact Strategy: A Reality Check for the Contact Hypothesis“. *American Psychologist* 60 (7): 697-711. <http://dx.doi.org/10.1037/0003-066X.60.7.697>.
- Dovidio, John F., Samuel Gaertner. 1986. „The aversive form of racism.“ Pp. 61–89 in Dovidio, John F., Samuel Gaertner (Eds.), *Prejudice, discrimination, and racism*. Orlando: Academic Press.
- Evans, Joseph H. 1976. „Changing attitudes toward disabled persons: An experimental study“. *Rehabilitation Counseling Bulletin* 19(4): 572–579.
- Forbes, Hugh Donald. 2004. „Ethnic conflict and the contact hypothesis“. Pp. 69–88 in Lee, Yueh T., Clark E. McCauley, Fathali E. Moghaddam, Steven. E. Worchel. *The psychology of ethnic and cultural conflict*. Westport: Praeger Publishers.
- Hamberger, Jürgen, Miles Hewstone. 1997. „Inter-ethnic contact as a predictor of blatant and subtle prejudice: Tests of a model in four West European nations“. *British Journal of Social Psychology* 36: 173–190. <http://dx.doi.org/10.1111/j.2044-8309.1997.tb01126.x>.
- Hewstone, Miles, Rupert Brown. 1986. „Contact is not enough: An intergroup perspective on the contact hypothesis“. Pp. 1–44 in Hewstone, Miles, Rupert Brown (eds.), *Contact and conflict in intergroup encounter*. Oxford: Blackwell.
- Hnilica, Karel, Lia Radová. 2013. „Rasismus? Postoje? Ideologie? K determinantám etnických stereotypů“. *Československá Psychologie* 57(2): 144–168.
- Janík, Tomáš, Petr Knecht, Simona Šebestová (eds.). 2011. *Smišžený design v pedagogickém výzkumu: Sborník anotací příspěvků z 19. výroční konference České asociace pedagogického výzkumu*. Brno: MUNI.
- Johnson, R. Burke, Anthony Onwuegbuzie. 2004. „Mixed methods research: A research paradigm whose time has come“. *Educational Researcher* 33(7): 14–26. <https://doi.org/10.3102/0013189X033007014>.
- Kalibová, Květa. 2008. „Kolik Romů žije v Česku“. *Geografické rozhledy* 17 (4): 7–9.
- Kephart, William M. 1957. *Racial Factors and Urban Law Enforcement*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Knecht, Tom, Lisa Martinez. 2000. „Humanizing of homeless: Does contact erode stereotypes?“ *Social Science Research* 38 (3): 521–534.
- Kůst, Tomáš. 2014. „Dívkou a chlapcem ve volném čase: vnímání genderu v rámci zájmových aktivit“. *Antropowebzin* 3–4: 119–130.
- Leontiyeva, Yana, Martin Vávra (eds.). 2009. *Postoje k imigrantům*. Praha: Sociologický ústav AV.
- Levine, Robert. 2016. „Repairing the Fractured Social Sciences: An Introduction from a Historical Point of View“. Pp. 3–12 In Hay, Cameron (Ed.). 2016. *Methods that matter: Integrating mixed methods for more effective social science research*. Chicago: University of Chicago Press.

- Lukas, Josef. 2006. „Životní příběhy učitelů – od kvalitativního ke smíšenému výzkumnému designu“. Pp. 1–16 in Kocurová, Marie (ed.) *Současné metodologické přístupy a strategie pedagogického výzkumu; sborník anotací 14. konference ČAPV*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni.
- Maxwell, Joseph A. 2016. „Expanding the history and range of mixed methods research“. *Journal of Mixed Methods Research* 10 (1): 12–27. <https://doi.org/10.1177/1558689815571132>.
- Meshel, David S., Richard MCGlynn. 2004. „Intergenerational contact, attitudes, and stereotypes of adolescents and older people“. *Educational Gerontology* 30 (6): 457–479. <http://dx.doi.org/10.1080/03601270490445078>.
- Očenášková, Věra, Irena Sobotková. 2014. „Když se dva světy potkávají: role partnera v životě ženy s akademickým povoláním“. *Psychologie a její kontexty* 5 (1): 39–61.
- Paluck, Elisabeth, Seth Green, Donald Green. 2018. „The contact hypothesis re-evaluated“. *Behavioural Public Policy*: 1–30. <https://doi.org/10.1017/bpp.2018.25>.
- Pettigrew, Thomas F. 1998. „Intergroup contact theory“. *Annual Review of Psychology* (49): 65-85. <http://dx.doi.org/10.1146/annurev.psych.49.1.65>.
- Pettigrew Thomas F., Ree W. Meertens. 1995. „Subtle and blatant prejudice in Western Europe“. *European Journal of Social Psychology* 25 (7): 57–75.
- Pettigrew, Thomas F., Linda Tropp, Ulrich Wagner, Oliver Christ. 2011. „Recent advances in intergroup contact theory“. *International journal of intercultural relations* 35(3): 271–280. <https://doi.org/10.1016/j.ijintrel.2011.03.001>.
- Pettigrew, Thomas F., Linda Tropp. 2006. „A meta-analytic test of intergroup contact theory“. *Journal of personality and social psychology* 90 (5): 751–783.
- Rhemtulla, Mijke, Patricia É. Brosseau-Liard, Victoria Savalei. 2012. „When can categorical variables be treated as continuous? A comparison of robust continuous and categorical SEM estimation methods under suboptimal conditions“ *Psychological methods* 17 (3): 354–373. <https://doi.org/10.1037/a0029315>.
- Small, Mario L. 2011. „How to Conduct a Mixed Methods Study: Recent Trends in a Rapidly Growing Literature“. *Annual Review of Sociology* 37: 57–86. <https://doi.org/10.1146/annurev.soc.012809.102657>.
- Tashakkori, Abbas, Charles Teddlie. 1998. *Mixed Methodology: Combining qualitative and quantitative approaches*. London: Sage.
- Wright, Stephen C., Arthur Aron, Tracy McLaughlin-Volpe, Stacy Ropp. 1997. „The extended contact effect: Knowledge of cross-group friendships and prejudice“. *Journal of Personality and Social Psychology* 73 (1): 73–90. <http://dx.doi.org/10.1037/0022-3514.73.1.73>.

D A T O V É Z D R O J E

Sociologický ústav (Akademie věd ČR). Centrum pro výzkum veřejného mínění. Naše společnost 2013 – duben [datový soubor] [online]. Ver. 1.0. Praha: Český sociálněvědní datový archiv, 2013 [citováno 15. 9. 2018]. DOI 10.14473/V1304

O A U T O R E C H

Mgr. Michaela Šmídová, Ph.D. v současnosti pracuje jako výzkumná pracovnice v Centru pro studium vysokého školství, v.v.i., a také v Centru pro sociální a ekonomické strategie na Fakultě sociálních věd Karlovy univerzity. Dlouhodobě se zabývá výzkumem hodnot a postojů ve společnosti ČR a mezi vysokoškolskými studenty.

Stanford Network Analysis Project – zdroj dat a nástrojů pro analýzu sociálních sítí

Aleš Vomáčka

Analýza sociálních sítí představuje relativně mladý přístup ke zkoumání sociální reality. Tato technika, která se inspiruje Morenovou sociometrií, je založena na analýze relačních dat, tedy vazeb mezi aktéry. Tvoří tak alternativu ke klasickým technikám, jež se zaměřují na zkoumání atributů respondentů (např. jejich úroveň vzdělání). Analýza sociálních sítí sice pronikla do českého prostředí již na sklonku 90. let [Kusá 1997; Buštíková 1999], dodnes je ale spíše okrajovou záležitostí. V posledním desetiletí zájem o tuto techniku rostl a objevily se studie aplikující analýzu sociálních sítí na témata integrace migrantů [Vašát, Bernarnd 2015], regionální politiky [Skála 2013; Vajdová et al 2010] nebo politického aktivismu [Mazák, Diviák 2018]. V omezené míře je rozvíjena i metodologie [Toušek 2009; Diviák 2017]. Analýza sociálních sítí ale v českém prostředí stále zůstává relativně neznámou alternativou k tradičnějším způsobům analýzy dat. Tomu odpovídá fakt, že v České republice v současné době neexistuje datový archiv poskytující data využitelná pro síťovou analýzu. V zahraničí ovšem takové projekty najdeme.

Jednou z celosvětově nejvýznamnějších organizací pro rozvoj analýzy sociálních sítí je *Stanford Network Analysis Project* (SNAP¹). Tento projekt, který spatřil světlo světa roku 2004, sídlí na americké Stanfordské univerzitě pod vedením Jura Leskovece a jeho týmu a plní dvě důležité funkce pro rozvoj zkoumání sociálních sítí.

První z nich je spravování datového archivu *Stanford Large Network Dataset Collection*, druhou pak vývoj nástrojů pro analýzu tohoto typu dat. Archiv obsahuje volně ke stažení více než 50 datasetů rozdělených do 17 tematických kategorií. Většina dat původně pochází z internetových komunit, jedná se tedy o sociální sítě uživatelů *Facebooku*, *Twitteru*, *Wikipedie* nebo *YouTube*. K nalezení jsou zde ale i (anonymizovaná) data o e-mailové komunikaci jedné (kvůli anonymizaci nejmenované) evropské výzkumné instituce nebo sítí citací na portálu *Arxiv.org*.

Speciální pozornost si od sociologů zaslouží právě data z prostředí internetových komunit. Vzhledem k rostoucímu významu internetové komunikace a relativně malým nákladům na pořízení online dat představují internetové komunity atraktivní předmět sociálního výzkumu. Pro příklady konkrétního využití těchto dat je možné nahlédnout do seznamu prací publikovaných členy SNAP. Například práce Althoffa, Jindala a Leskovece [2017] mapuje vztah mezi aktivitou ve fyzickém a online světě pomocí dat ze self-trackingové sportovní aplikace. Dále je možné zmínit práce Kumara, Hamiltona, Leskovece, Jurafskyho [2018] o konfliktech na internetovém fóru *Reddit* nebo spotřebním chování na stránce *Pinterest* od autorů Frankowskio a Leskovece [2016].

¹ snap.stanford.edu

Jak již název archivu napovídá, většinu sítí lze označit za velké. Počet uzlů, tj. aktérů, v dostupných datech se pohybuje řádově v tisících až milionech s odpovídajícím počtem vazeb. Datasets obsahují informace o povaze sítí, tedy zda obsahují orientované vazby, zda jsou bipartitní (tj. obsahují více typů uzlů, například jedince a stránky, které tito jedinci navštěvují) nebo zda obsahují atributy. Dále je dostupný základní popis struktury sítě, mimo jiné počet vazeb a uzlů, průměrný shlukový koeficient, počet trojúhelníků v síti a poloměr. Samozřejmostí jsou pro všechna data informace o místě a době sběru. Všechny tyto údaje umožňují rychlé nalezení vhodných dat podle preferencí výzkumníka. Archiv sice nemá propracovanější filtrovací systém, vzhledem k malému počtu datasetů ale není problém vyhledávat ručně.

Kromě vlastních dat obsahuje SNAP i odkazy na řadu dalších datových archivů uchovávajících relační data. Zvláštní zmínku si zaslouží zejména datový archiv spravovaný týmem vyvíjejícím software *Pajek* a kolekce dat shromážděná Markem Newmannem. Tyto dva zdroje obsahují velké množství dat o malých sociálních skupinách, tedy něco, co *Stanford Large Network Dataset Collection* postrádá. SNAP tak představuje důležitý rozcestník v systému archivů dat využitelných pro analýzu sociálních sítí.

Je nicméně třeba zmínit dvě potenciální nevýhody SNAP archivu. Vzhledem k lokaci sídla SNAP není překvapivé, že většina dat je amerického původu. Archiv proto nemusí být pro evropské výzkumníky tak užitečný jako pro jejich americké kolegy. Najdou se však výjimky, kromě již zmíněné e-mailové komunikace evropské výzkumné agentury například síť komunikací na slovenské stránce *Pokec*. Data jsou také relativně stará, většina pochází z období mezi roky 2000 a 2010, jejich věcný přínos pro současný výzkum tak může být problematický. Archiv proto pravděpodobně využijí zejména metodologicky zaměřeni výzkumníci pro vytváření měřicích nástrojů.

Jak již bylo zmíněno, archivace dat není jedinou činností SNAP. Jeho členové také vyvíjejí nástroje pro analýzu relačních dat v jazycích C++ a Python zvané *Snappy*. Tyto nástroje jsou vyvíjeny speciálně pro manipulaci, analýzu a vizualizaci velkých sítí. Nástroje obsahují podrobnou dokumentaci a k dispozici je přímo na internetových stránkách i několik návodů pro základní využívání nástrojů. K dispozici jsou i sylaby kurzů vyučovaných členy projektu, které mohou sloužit jako inspirace pro další výzkum. SNAP navíc pod svou hlavičkou organizuje velké množství dílčích projektů. Je možné zmínit projekty *Model-based Approach to Detecting Densely Overlapping Communities in Networks* a *The Structure of Political Media Coverage as Revealed by Quoting Patterns*. Pro všechny tyto projekty jsou kromě výsledků analýz dostupná i data a kód použitý pro jejich zpracování. Stránky projektu obsahují i odkazy na další software využitelný pro analýzu sociálních sítí, zejména *Pajek* a *NodeXL*. Výhodou těchto softwarů je větší uživatelská přívětivost, než jakou poskytuje *Snappy* v rozhraní *Python*.

Jak bylo řečeno na začátku, analýza sociálních sítí patří k rozvíjejícím se specializacím v oboru sociálních věd. Institucionální podpora, včetně dostupnosti dat pro její aplikaci, je proto omezená. Nicméně díky rozvoji výpočetní techniky, umožňující zpracování velkého množství informací, a pokroků v teorii grafů se analýza sociálních sítí stává stále populárnější a spolu

s rostoucí popularitou se rozvíjí i infrastruktura kolem relačních dat, představovaná i *Stanford Network Analysis Project*.

Z D R O J E :

- Althoff, Tim, Pranav Jindal, Jure Leskovec. 2017. „Online Actions with Offline Impact: How Online Social Networks Influence Online and Offline User Behavior“. Pp. 537–546 in de Rijke, Maarten, Milad Shokouhi (eds.) *Proceedings of the Tenth ACM International Conference on Web Search and Data Mining*. New York: ACM.
- Bušťíková, Lenka, 1999. „Analýza sociálních sítí“. *Sociologický časopis* 35 (2):193–206.
- Diviák, Tomáš. 2017. „Ekvivalence a blokové modelování v analýze sociálních sítí“. *Naše společnost* 15 (1): 27–40.
- Frankowski, Dan, Jure Leskovec. 2016. „Understanding Behaviors that Lead to Purchasing: A Case Study of Pinterest“. Pp. 531–540 in Krishnapuram, Balaji, Mohak Shah (eds.) *Proceedings of the 22nd ACM SIGKDD International Conference on Knowledge Discovery and Data Mining*. New York: ACM.
- Kusá, Zuzana. 1997. Analýza sociálních sítí a jej místo v sociologickom skúmaní. *Sociológia* 29 (5): 479–504.
- Mazák, Jaromír, Tomáš Diviák. 2018. „Transactional activism without transactions: network perspective on anti-corruption activism in the Czech Republic“. *Social Movements Studies* 17 (2): 203–218.
- Skála, Vít. 2013. „Využití analýzy sociálních sítí pro odkrývání mocenských vztahů ve volených orgánech. Analýza vazeb mezi zastupiteli Kraje Vysočina“. *Acta Politologica* 5 (1): 46–68.
- Srijan Kumar, William Hamilton, Jure Leskovec, Dan Jurafsky. 2018. „Community Interaction and Conflict on the Web“. Pp. 933–943 in Champin, Pierre-Antoine, Fabien Gandon, Lionel Médini (eds.) *Proceedings of the 2018 World Wide Web Conference*. Geneva: International World Wide Web Conferences Steering Committee.
- Toušek, Laco. 2009. „Problematika vytváření relačních dat: příklad analýzy sociálních sítí bezdomovců“. *Antropowebzin* 2 (3): 35–42.
- Vajdová, Zdenka, Josef Bernard, Jana Stachová, J, Daniel Čermák. (2010). „Sít institucionálních aktérů rozvoje malého města“. *Czech Sociological Review* 46 (2): 281–299.
- Vašát, Petr, Josef Bernard. 2015. „Forming Communities or Social Integration? A Personal Network Analysis of Ukrainian Immigrants in Pilsen“. *Czech Sociological Review* 51 (2): 199–225.

Mediální archiv Newton a jeho využití v sociologii

Barbora Janauerová

V textu¹ se zabývám mediálním archivem *Newton*² a jeho využitím v sociologických analýzách. Mediální archiv *Newton* je nejvyužívanějším českým archivem mediálních textů. V největší míře ho využívají tisková oddělení soukromých společností, tiskoví mluvčí a PR agentury pro monitoring médií. Tato klientela má největší podíl na příjmech archivu. Stejně tak je využíván ve veřejném sektoru a je nezbytným pomocníkem žurnalistů při vytváření rešerší. Velmi dobře se ale také hodí jako nástroj získávání dat pro sociologickou analýzu zaměřenou na zkoumání, jak a v jakém kontextu se o určitých věcech referovalo v českých médiích.

Newton spolupracuje se všemi významnějšími mediálními domy, proto jej lze využít na komplexní analýzu pokrytí nějaké události nebo fenoménu v českých médiích. Pokrývá výstupy z různých druhů médií, kromě textů z tisku v něm tedy najdeme také texty z webu a přepisy obsahů z televizního a rozhlasového vysílání. Je každodenně aktualizován, a to vždy před osmou hodinou ranní. Archiv *Newton* obsahuje texty od poloviny devadesátých let (1996), takže je možné srovnávat způsob pokrývání tématu v různých letech minulých dvou dekad.

Nejvíce se práce s texty samozřejmě uplatní v rámci sociologie médií a mediálních studií, ale nejen tam. Využití mediálních archivů v sociálních vědách má opodstatnění proto, že to, jakým způsobem se o sociologických fenoménech píše, nám jako sociologům prozrazuje mnohé o příčinách a důsledcích vnímání těchto fenoménů společností. Média mají zkrátka velký vliv na utváření reprezentací a názorů populace.

Díky archivu můžeme například porovnávat naše a zahraniční noviny, jak přistupují k podobným fenoménům, třeba k soukromí politiků. Nebo je možné zjišťovat, jestli se liší popis stejné situace, když je aktérem muž a když žena. Stejně tam můžeme podrobně analyzovat, jak média popisují migrační krizi, Evropskou unii nebo jak referují o menšinách – a to nám následně může pomoci vytvářet obrázek o tom, jak jsou tyto fenomény vnímány a proč tomu tak je.

Přístup do archivu je placený, a není tedy přístupný každému, což je nevýhoda. Na druhou stranu si ho většina velkých vědeckých či vzdělávacích institucí předplácí a skrze tyto instituce lze získat do archivu přístup.

Jednou z velkých výhod *Newtonu* je to, že si v něm vytváříte vlastní účet a archiv ukládá historii vašeho vyhledávání s přesným zněním výrazu, který jste zadali do vyhledávače. To vám umožňuje vracet se ke dříve udělané práci, případně upravovat podmínky vyhledávání, nebo to může sloužit ke kontrole. Vyhledané texty, které jsou pro vaši další práci relevantní, si pak můžete stáhnout a uložit v několika různých formátech, jedním z nich je PDF. Automaticky se

¹ Text byl vytvořen s podporou grantu MŠMT LM2015060.

² <https://mediasearch.newtonmedia.eu>

vám tak uloží ve vaší složce a při každém novém přihlášení máte přehledně uspořádané vybrané texty.

Další výhodou je, že kvůli *Newtonu* nemusíte do svého počítače instalovat žádný software, funguje totiž online. Na druhou stranu by jako nevýhoda mohlo být vnímáno to, že k práci s ním je nutné připojení k internetu. Oceňuji také to, že se dá dobře používat i na mobilním telefonu nebo tabletu.

Při analýze médií bychom jinak museli procházet přímo jednotlivé tituly jeden po druhém. Pro ilustraci přínosu digitálního archivu si představme, že bychom chtěli důkladně analyzovat mediální pokrytí určité situace, která by procházela několikaměsíčním nebo několikoročním vývojem. Museli bychom nejspíš v Národní knihovně postupně prolistovat všechny výtisky jeden po druhém, přičemž v každém vydání novin by mohla nebo nemusela být zmínka o námi hledaném tématu. V případě, že by se článek o našem tématu v novinách vyskytl, byl by na dané téma nejčastěji každý den v novinách jen jeden. My bychom však přesto museli prolistovat celé vydání. *Newton* nám oproti tomu najde během pár vteřin všechny texty na zadané téma za několik let. Další výhodou je, že je možno hledat nejen podle tématu a časového rozmezí, ale i podle autora. Také je možné hledání omezit jen na vybrané médium či média.

Za nevýhodu by se dalo považovat to, že při vyhledávání informací o věcech, o kterých se referovalo hodně, by se člověk mohl v obrovském množství informací ztratit. Efektivita hledání se významně zvýší, pokud uživatel umí používat logické operátory pro vyhledávání jako AND, OR, NOT. Je třeba dbát na co nejkonkrétnější příkazy. Například bez použití uvozovek při vyhledávání slovního spojení nám *Newton* najde ohromné množství dat, z nichž velká část nemusí souviset s námi hledaným tématem. Na druhou stranu je skvělé – obzvláště v češtině – že *Newton* automaticky skloňuje vyhledávaná slova.

Pro sociologický výzkum, zejména diskursivní analýzu, se hodí také to, že si můžeme zobrazit graf ukazující průběh četnosti psaní o hledaném tématu. Můžeme se tak například podívat, kdy mělo toto téma pomyslný „vrchol“ a jak to souvisí s okolnostmi. Navíc můžeme zkoumat četnosti výskytu daného tématu v čase i v konkrétních médiích. Tak bychom si například mohli zobrazit průběh referování o kauze Lithium v *Mladé frontě Dnes* v období, kdy se ve veřejném diskursu zároveň objevovalo téma možného zneužití dotací v případě Čapího hnězda. Také bychom mohli porovnávat výskyt daného tématu v čase ve dvou různých médiích, například ve dvou denících.

V českém prostředí byl konkurencí *Newtonu* mediální archiv *Anopress*³, který ale společnost *Newton Media Search* časem odkoupila, a stal se tak součástí stejné firmy. Jako svůj nejdůležitější produkt ale firma stále prezentuje archiv *Newton*. Později se na českém trhu objevil mediální archiv *Monitora*⁴.

Co se týká rozsahu, uvádí *Newton* na své webové stránce, že pokrývá více než devět set celostátních a regionálních periodik a společenských i odborných časopisů. *Monitora* uvádí přes tisíc tištěných titulů. To je sice rozdíl o jednu desetinu, ale vzhledem k celkovému počtu o tak

³ <https://www.anopress.cz/>

⁴ <https://monitora.cz/>

velký rozdíl nejde, zvlášť vezmeme-li v úvahu, že v případě médií se některá zkoumají častěji než jiná, neboť média mají různý dosah, čtenost, případně poslechovost či sledovanost, a jsou různě přijímána veřejností. Hlavně při kvalitativních výzkumech tak nebudou všechna média pro sociology stejně relevantní. Na druhou stranu se ale výzkumy mohou záměrně soustředit na menšinová nebo regionální média.

Co se týká časového rozpětí, v *Newtonu* i *Anopressu* najdeme texty od roku 1996, *Monitora* obsahuje texty až od roku 2008. Oproti *Newtonu* má *Monitora* výhodu, že umožňuje zobrazit také průběh a počet sdílení internetových článků na jednotlivých sociálních sítích – *Facebooku*, *Twitteru* a *Googlu Plus*. Vyhledávání v *Anopressu* je složitější, okénko vyhledávače mnohem méně přehledné. V *Newtonu* se přitom dá udělat stejně kvalitní mediální rešerše, když nastavíme časové rozpětí, vybereme daná média a použijeme vhodné logické operátory. Za hlavní výhodu *Newtonu* tedy považuji to, že vyhledávání v něm je přehledné a postupy jsou intuitivní.

Sociologický ústav
Akademie věd ČR

Centrum
pro výzkum
veřejného
mínění

ČSDA

